

BÁRÓ KEMÉNY ZSIGMOND ERDÉLY KÖZÉLETE 1791–1842

József császárnak kellett, a gondviselés különös szeszélyéből, valamint Magyarországon, úgy Erdélyben is az alkotmányos élet és nemzeti szellem első fölvillezőjévé lenni.

Ő az állami intézmények tengerén hasonlított ama híres világhajóshoz, ki mindig kelet felé vitorlázott, s minthogy következetesen haladott kitűzött pályáján, elvégre megérkezett nyugatra, nem gyanított tévedései által a föld alakja iránt egy nagy igazságot bizonyítván be, melyet addig is ismeretek ugyan a gondolkodó fők, de még sem annyira, hogy új megmutatásokra ne szoruljon.

József, a philosophiai iskola növendéke és II. Fridrik utánzója, egyöntetűvé iparkodott tenni birodalmát; tagadta a történeti jogok szentségét és erejét; nem hívé se szükségesnek, se nagy érdekek által védettnek a magyar korona országainak ősi alkotmányát, s mint bátor kezdeményező ment a felfogott ösvényen mindig tovább, vállalkozva, merészen, ernyedetlenül, de összeolvasztási eszméi minél messzebb nyomultak, annál kitartóbb ellenszenvvel küzdének; a központosítás fölébreszté a régi autonomia védelmét; a nemzetiséget sértő új követelések figyelmet, részvétet, hő bálványzást gyűjtottak Erdélyben és Magyarországon az addig parlagban heverő, a legázolt alkotmány és közélet iránt. Minden, mit rögtönzött rendszer kívánt, fölakadott, minden, mi a multa emlékeztetett, vallásos kegyelettel karoltatott át. József terve meg nem fogantak vagy hamar elhervadának; de a ledöntött régi közjog és a népéletben gyökeret nem vert új szervezetek üres helyein buján nőtt ki az ingerültség, a gyanú, a bizodalmatlanság – elfoglalt minden tért s még a trón zsámolya előtt is fölzsenedt.

Ily állapot tarthatatlan volt.

S végre feláldoztatott.

A küzdelmekben kifáradt és a beteg császár két rendeletén, tudniillik a tolerantiale edictumon és az örökös jobbágyság eltörlésén kívül, többi intézkedéseit megsemmisíté.

S midőn kórágából tíz év romjaira tekintve, vigasztalás nélkül hunyta be szemét, utódja II. Leopold 1791-ben oly országgyűlést hirdetett Kolozsvárra, melynek hangulata – mint előre látható volt – már lényegesen különbözött azon törvényhozásokétól, melyek Mária Terézia lovagias, de enervált, eszmeszegény korában egy-egy alkotmányos biztosíték vagy vallási jog ünnepélyes ledöntögetése végett gyűjtöttek néha össze.

Az 1791-dik év korszakot kezdett.

S hogy szellemét és törekvéseit megbírálhassuk, figyelmünk elébe kell idéznünk a hatásokat, melyek a kedélyeket mozgásba és az eszméket fermentatióba hozták.

A mily kornyadt vala Mária Terézia halálakor a közélet, semmi kétség, hogy József császár, ha anyja nyomdokait követi, azon tíz év alatt, mely számára a Danaidák történeteit újítja meg, minden lényeges ellenszegülés nélkül véget vethetett volna a magyar korona országaiban, s különösen Erdélyben az önálló kormányzás még fenlevő maradványainak.

A hosszas és atyáskodó kényuralom alatt a kedély úgy elveszté emelkedettségét, a jellem szívósságát, a hazaszeretet a kötelességek fogalmát; továbbá az aristokratia már annyira összeszótta saját érdekeit a kabinet irányjaival; hogy könnyű feladat lett volna a birodalmi összpontosítást a magyar karok és rendek elnézése mellett, sőt hozzájárulásával is létesíteni, mert az egész kérdés titka már csak az idő lassú munkásságának meg nem zavarásában, a rombolások közt a nagy zaj kikerülésében és a nemzet előítéleteinek, különösen pedig az aristokratia hiúságának tömjénezésében állott.

Ha József erőszakos lépésekhez nem nyul, ha a régi föl-olvasztási terven halad; ha minden jogbontást magyar kezek által és az olcsó becsszomjak lekenyerezésével hagy teljesíttetni: – ekkor matematikai biztossággal számíthatott volna céljájának elérésére.

De ő nemcsak centralisálni, hanem a XVIII. század bölcseleti eszméi szerint alakítani is akart.

E két törekvés a politikai modor megválasztására nézve teljesen ellenkezett.

Az lassan, ez merészen kívánt tenni, az ámítással, ez nyil-

tan vágyott szólani; az az erős előítéletek kiméletét, ez megdöntését sürgette.

Az első irány történeti szövetségese a felső osztály nagy töredéke volt, a második iránynak még ezentúl kellett rokon-szenveket keresnie.

József császár, minthogy nem csupán dynastikus érdekből, hanem az eszmék kedvéért is szerette volna az összpontosítást, a nyílt és destructiv modor mellé állott, s midőn a magyar nemzetet erőszakkal germanisálni, a magyar önállóságot nyíltan meg akarta szüntetni, ugyanakkor egyszersmind a hűbéri és aristokratikus előjogok ellen ez encyclopaedisták hevével lépett fel s messzerezzenté magától a birodalmi központosítás régi barátjait, a nélkül, hogy újakat szerezhetett volna oly illuminatismus zászlója alá, mely a szabadság első szengéiért a nemzetéleletet látszott áldozatul kivánni.

A helyzet szerint, melyet a szabadelvű József a magyar alkotmány és magyar nyelv irányában elfoglalt, az ellenhatásnak okvetlenül nemzetinek és illiberalisnak kellett lenni.

Visszaköveteltettek a jogok, ha kártékonyak valának is, azért, mert veszélyesebb volt az önkény, mely azokat eltörölte. S ezen alaplázat, valamint a magasabb alkotmányosságának zamatját tevő; úgy másfelől számtalan önző vagy szűkeszű törekvésre vetett népszerűséget. A magyar az erőszak által makacscsá tétetvén, nem akart többé a legártatlanabb és leg-hasznosabb reformban mást látni, mint ámitást, ha kecsegtetőnek tűnt föl, vagy veszélyes czélzatot, mely később fog lelepleztetni. S mert minden viszonyok összedúlva egymáson hevertek, nem vala csoda, hogy a kéz, mely annyit rontott, még az építés foglalatosságai közt is el lőn kárhoztatva a tömeg, és segéd nélkül hagyatva az intelligencia nemesebb részétől.

Innen van, hogy kivált Erdélyben, ha vizsgálat alá veszszük a kérdéseket, melyek a közhangulatot leginkább ingerlék, kétségkívül úgy találjuk, hogy József reformjai örökké akkor gyújtották a szenvedélyeket lánggra, mikor a nemesi rend előjogait vagy előítéleteit fenyegették; a szabadság elméleti érdekein és az alkotmányosság nagy garantiáin ejtett sérelmek pedig, rendszerint hidegebb vérmérsékű és gyéresebb számú kritikusra találtak.

Halálakor is nem a közigazgatás szervezetére vonatkozó rendeletei égettettek meg a megyetermekben és a városi piacokon; de a kataster előkészületei, a népösszeírás, a földmérés adatok.

Bizonyára, kik József intézkedései ellen szívós és átko-
dott visszahatást folytattak, többnyire inkább szerették sarkai-
ból kivetett alkotmány középkori kasztrendszerét, mint a ruga-
nyosságot, melylyel az birt, mint az éber s magát mindig meg-
újító és fokozó közéletet, melyet védelme alatt kifejteni lehetett
volna.

Nagy része az elégületleneknek más nem volt, mint oly
reactionarius, ki ha József reformjai magyar érdekekben és alkot-
mányos uton létesítették volna, akkor is hasonló keserűséggel
lép föl az újítások ellen.

S mégis a maradéknak hálával kell e férfiakra emlékezni,
mert mozgásba hozták az elzsibbadt nemzettest vérereit, föl-
élesztették az önzés és önfenntartás érdekei által az ország
jogainak megoltalmazására irányzott törekvést, s majdnem
annyit tettek a haza szabadságára, mintha a szabadosság helyett
magát a szabadságot szerették volna.

De igen csalatkoznánk, ha azt hinnők, hogy II. Leopold
megkoronáztatásakor csak ez az elem várta a két testvérhaza
régóta zárva tartott országtermeinek megnyilását.

Találkoztak a József kormányzási rendszerével elégületlen-
kedők között oly egyének is, bár aránylag nem nagy számmal,
kik a magyar nyelv és alkotmány elleni sérelmeket mélyen érez-
ték és buzgón óhajták orvosolni; kik hazájuk történeti auto-
nomiáját az egyöntetűség kétséges kísérleteiért szintén nem
birták fölládozni, s kik mindenek előtt magyarok és csak mint
azok akartak alkotmányosak lenni, de hazafiui jellemük mel-
lett is méltányolni tudták József császár számos reformjainak
alapeszméit, sejdíték a szabad sajtó által tolmácsolt irányok
egész jelentőségét és a század doctrináinak hatásai alól magokat
kivonni nem szerették.

Ezekre felöltő hatást kellett a francia forradalom szellemé-
nek gyakorolni, és azon fényes eszméknek, melyek a genevai
bölcс irataiból hihetetlen gyorsasággal vitettek át az életbe.

De, kivált Erdélyben, három nemzedék alatt nem csak a
közélet, hanem az országlatra vonatkozó irodalom is parlagon
hevervén – természetes volt, hogy a Párisban megkezdett
nagy események és az azokat előidéző tanok, a reformok meleg
barátainál is, inkább valának a szív és képzelem által felfogva,
mint a kritika szigorú vizsgálásával kísérve.

Ha már azon ellenzékét, mely a szabadalmak megóvásáért
védelmezte az alkotmányt, a másik töredékkel, mely azt a
szabadság eszméinek kifejthetéséért követelte, összehasonlíta-

nók szám- és népszerűség tekintetéből: akkor látni fognók, hogy óriás többségben voltak a restauratio határozott színű emberei az illuminatizmus tanítványai fölött: mert az első irányhoz tartozott a megyei kis- és középbirtokú nemesség majdnem kivétel nélkül; míg a másodiknak képviselőit többnyire csak a társadalom legfelső rétegeiben és a tudományok fáklyavivői közt lehetett – bár ott is gyéren – föltalálni.

Azonban az ó-alkotmányosok osztályában is a Szajna melletti események óriási nesze már az 1791-ki országgyűlés kihirdetése előtt figyelmet gerjesztett, és sokan, kik József uralkodása derekán még a legüdvösebb reformjait is, nem csak a megsértett formások, de az elv tekintetéből is kárhoztatták, komolyakká és fontolókká váltak, midőn hallák, hogy az eszmék, melyek Bécsben a trónról hirdettek, Párisban a tribünéről szavaltatnak el.

Az örökös kormánypárton kívül ily elemek foglaltak helyet az 1791-ki országgyűlésen.

S elkezdődtek a tanácskozások oly emberek összege által, kik közül egyiknek sem volt parlamentális tapasztalása, sőt sejtelve is a pártok vezetése és a szőnyegre vont kérdések tapintatos kezelése iránt.

De hamar tanultak, s az 1791-ki országgyűlés Erdély évlapjain kitűnő helyet foglalt a megfontolás, a szónoklat és hazafiság szempontjából, ámbar tévedései, melyek a viszonyok nehézségei miatt menthetők valának és az organisatio körüli botlásai, melyek néha a körülmények kényszerűségén kívül az államférfiúi belátás hiányára is mutattak, igen könnyen kimutathatók.

II. Leopold kabinetje, midőn a magyar korona országaiban a rendek összehívására rászánta magát, a régi viszonyok helyreállítását csak lényeges módosítások mellett akarta.

1791 tehát alkotásra bizatott meg a romok között.

1791-nek kellett a visszaélésből azokat eltörölni, melyeken a hatalom önkényt kívánt túladni, és a régi törvényekből azokat visszahozni, melyek komoly akadályokat nem gördíthetnek a bécsi kormány elébe.

1791-nek kellett magát alkotmányos évnék szinlelni, hogy a törvényesség felügyelete alatt tábláztassanak be a kényuralom követelései.

Ez vala a felső akarat és a még erősebb viszonyok akarata.

*

Az országgyűlés előtt két út állott, mindenik akadályokkal, sőt veszélyekkel.

Az egyik a teljes visszahelyezés követelése, a másik a régi közjognak új törvények általi fölvilágosítása és módosítása.

Száz sanyarú év után maga a Leopoldi kötlevel, ámbár a nemzeti fejedelmek mindenik conditiónál az alkotmányos szabadság biztosítására nézve sokkal hátrább állott, oly kedvezőnek, oly kielégítőnek látszék, hogy életbe léptetése a legmerészebb vágyakat is túlszárnyalta volna.

Az országgyűlés tehát, ha kezet nem nyújt a régi alkotmány vizsgálat alá vételére, s csupán az eskü által szentesített törvények foganatosítását sürgeti, többet kívánt volna, mint a mennyit a legszerencsésebb csillagzatok közt is indítványozni és keresztülvinni remélhetett, mert Erdély már annyira csekély jelentőségű tartomány volt, hogy egy birodalmi absolutistikus kormány mellett, az alkotmányos belélet tovább fejlesztése és új törvényekkel támogatása költői ábrándnál több alig lehetett.

E tény a honatyák kötelességévé teszi vala, hogy a sérelmi sánczokból és a jogvédelem rayonjából ki nem lépve, szigorúan és következetesen sürgessék a szentesített, de soha meg nem tartott törvények végrehajtását, mielőtt újak kezdeményezéséről lenne szó.

«Et sifractus illabatur orbis» – mondhatták volna – ők a sérelmi téren maradnak, míg a Leopoldi alapszerződés írott malasztja igazsággá nem válik.

Azonban meg kell vallani, hogy ezen catói szigor akkor még több nehézségekbe ütközött mint később 1834-ben.

Mert végtére is, voltak a Leopoldi kötlevelnek szándékosan homályba burkolt kitételei, voltak csak elvileg oda vetett intézkedései – s míg azok fölvilágosítást – ezek részletesebb rendelkezést igényelhetek.

Továbbá a hosszas reactio és József törvénytelen reformjai alatt oly sok állami viszony nyert patensek és normativumok útján alakot és tömörödést, hogy mindent a régire szorosan visszavinni alig lehetett, és némely kérdések fölött okvetlenül kellett a nemzet akaratának haladék nélkül nyilvánulni.

Végre, ha e tekintetek elég fontosak nem valának is: hihető volt-e, hogy a megcsökönösödés esetében nem oszlattatik-e el az országgyűlés eredmény nélkül? S midőn a multból semmi sem maradt épen, a létezőből semmi sem kedveltetik és a jövőre kezesség és szabály nincs, helyeselhető-e, ha a törvény-

hozás jogos makacssága a feloszlatás esetében egy jogtalan provisoriumon kívül, az ország igazgatására nézve más lehetőséget fönn nem hagy?

Ily okok pártolták a törvényalkotás útjára térést.

S a nagy többség vágyott kilépni a tíz évi sükertelen kísérletek által hátrahagyott zavarból, mint a csolnaktól az, ki egy széles tenger minden zivatarait a csodák kegyelméből átélte, és az emberi természetnél fogva megutálta.

A koczka el lőn vetve.

Az 1791-ki országgyűlés rövid idő alatt a megyéket, a törvényhozást és a kormányzékot újra rendezte a Leopoldi kötlevél alapján, de a legerősebb ékkövek kivétele s az egész épület térszinének megkeskenyítése mellett.

Ez az alább szállítása az írott szabadságnak, ez az egyezkedés a kényszerűséggel, nem történt fájdalom és küzdelmek nélkül.

S midőn ily lényeges kérdések oldatának meg vagy met szettek ketté, természetes volt, hogy a pártoknak kiformalódni, magokat eszmék és modor által jellemezni, sőt egymással hevesen csatázni is kellett.

Az engedékenységet rendszeren a kormányval való össze-
ütközések előzték meg.

A szónoklat védte a jogokat. Megdönté, eltemette. Sajnálta midőn azok szőnyegre jöttek, sejtven, hogy áldozatoltárra vitetnek; később a tarka kötelet kezébe ragadta, s az áldozatot virággal hinté be, míg bárd alá vonszolá.

Mit tehetett?!...

De vád helyett, melyet különben is a későbbi országgyűlések inkább érdemelnek meg, lássuk az 1791-kinek az alkotmány körüli főbb intézkedéseit.

József császár központosítási kísérletei okozván az ingerültséget, szükségesnek tarták Erdély karai és rendei szintoly határozottan, mint a magyarországiak, kimondani, hogy Erdély csak mint saját alkotmányval és közigazgatással bíró állam; nem pedig mint a birodalomban fölolvadt tartomány s nem «ad normam aliarum provinciarum» kormányoztathatik. E törvény a *praeambula* sanctiónak az ország területi épségét és független beligazgatását biztosító általános kifejezéseit oly határozottan magyarázza meg, minél világosabban a régi törvényeknek szintén erőben levő intézkedései sem szólottak.

Továbbá mellőzhetlen vala a haldokló császár által visszavont szervezetek közül a törvényisékekre és az ügyfolyamra

vonatkozók iránt részletesen intézkedni; mert több megkezdett pör vala eldöntetlen, s a személy és vagyon érdekében feküdt szabályt állítani föl, mely meghatározza a «competentiát» és «eljárást» a még függőben levő keresetekre nézve. – Az országgyűlésnek e tárgyat kimerítő intézkedései inkább arról tesznek bizonyoságot, hogy a többség a régi állapotot czafrangjaival és bonyodalmaival együtt kedvellette, mint pedig arról, hogy elég ismerettel és akarattal birt a törvényszékek és a pörfolyam reformjában rejlő, állami és társadalmi nagy kérdéseket méltánylani.

József császár «tolerantiale edictuma» által a hitdühnek és a térítgetési erőszakolásnak árját föltartóztatván, természetes volt, hogy a három háttérbe szorított és üldözött vallás, a beállott nyugalom alatt új erélyt és bátorságot merített: törvényes jogegyenlőségét oltalmazni és a jövő számára biztosítani. Erre czéloztak a vegyes házasságot, a reversalisok érvénytelenségét és az áttérést érdeklő törvények, melyek kétségtelen hiányaik mellett is a lelkiismeret szabadságát magasabb fokra emelték, mint a minőről a Leopoldi kötlevel aláírása óta valaha tetteleg szó lehetett.

Végre, József az örökös jobbágyságot eltörölvén, e reformot a kedélyek megnyugtatósáért a felső rendeletek közöl a törvények hasábjaira is át kellett plántálni. – És az 1791-ki honatyák megelégtültek ily kötelesség teljesítésével, s néhány potom intézkedésen kívül, fölöslegesnek tarták az urbéri viszonyok szabályozásáról többé gondoskodni; mert, mint hívék, a fontos kérdés tüzetes és hosszú vizsgálatot érdemel.

Az elősorolt törvények által leszámoltak a rendek József császárral.

Hátra van még látnunk, hogy miként szerződtek a Leopoldi kötlevelet folytonos sarcz alá vető absolutismussal, melynek 1691 óta József trónralépéséig sikerült volt, azt egészen kifosztogatni és a közéletre befolyás nélkülivé tenni.

Itt tekintetet két tárgy érdemel; tudniillik

I-szor a kormányzék tagjainak,

II-szor a megyei tisztviselőknék választását és megerősítését illető újabb szabályok, melyeknek föladata volt: a Leopoldi kötleveleből föláldozni a fentarthatatlanokat és foganatosítani a megvédhetőket.

Mi a kormányzékot illeti: az 1791-ki többség hoszszas alkudozások közt abban állapodott meg, hogy a kormányzék megüresült helyeit ezentúlra is az országgyűlés tölti be válasz-

tás útján; de oly megszorítással, hogy a Leopoldi kötlevében is világosan említett felső megerősítésre a négy bevett vallás közül mindenikből felküldi a három legtöbb szavazatot nyert tagot. Tehát az ürességbe jött tanácsnoki hivatalra öszvesen 12 egyén terjesztetik föl, s ezek közül ő felsége, a vallások egyenlőségére ügyelve teendi megerősítését.

Csak ennyi fordul elő magában a törvényczikkben a sarkalatos hivataloknak – hová a kormányiszéki elnökségen és tanácsosokon kívül az udvari kancellár, a nemzeti fölkelés vezére és a királyi tábla elnöke is tartoztak – betöltése iránt. De a jegyzökönyvben még az is említettik, hogy ő felsége minden választási lajstromból a vallások egyenlőségének tekintetbe vételével örökké a legtöbb szavazatot nyertet erősítendi meg.

Nincs miért mondjam, mert, minden tiszta értelmü ember magától átláthatja, hogy e törvényben egy eszme világosan és félremagyarázhatatlanul van kifejezve: az tudniillik, miszerint kormányiszéki tanácsos és általában sarkalatos hivatalnok sem az nem lehet, kit az országgyűlés meg nem választott, sem az, kit a fejedelem meg nem erősített.

A többi megállapodáshoz, a választottak számán kívül, férhet commentár, s az 1848-ki országgyűlésig tudtommal egy országgyűlés sem tartatott, melyben vitatkozás vagy sérelemként ne fordult volna elő, hogy ő felsége elvileg vagy gyakorlatban más értelmezést ad a sarkalatos helyek betöltését illető törvénynek, mint a minő abban valósággal rejlik.

Még sokkal gyarlóbb, sőt majdnem szándékos homályba burkolt szerkezetű azon törvényczikk, mely a megyei hivatalok választási módszerét rendezte.

Mint olvasóim emlékezhetnek, a Leopoldi kötlevél szerint a megyei tekintélyesebb hivatalhelyeknek betöltése is felső megerősítéstől függött. Erdély többé nem vala oly nyomatékú, hogy egy jogot, melyet tetteg a birodalmi igazgatásnak adott át – mert ilyesekben az udvari kancellár contrasignaturája csak bábjáték volt – valaha uj vitatás és eldöntés alá vonni merjen.

Az 1791-ki országgyűlés is tehát alkotmányozásában csupán azon kérdésre terjeszkedett ki: minő hatásköre legyen a megyéknek a felsége által megerősítendő hivatalok választása körül?

A kijelölési jog a főispáné volt, kinek mindenik bevett vallásból külön az egyes állomásokra hármat kellett kandidálni.

A megerősítési jog – viszont tekintettel a vallások egyenjoguságára – a felségé.

E két igen jelentékeny befolyás közt volt szükség, a megyék választási joga számára a hatáskört kimutatni.

Az 1791-ki többség e komoly föladatot úgy oldá meg, mint a jövőidő talányait szokták a Pythiák.

Terjesztessenek megerősítés végett föl, így szól a XII. törvényczikk – «tria et receptis religionibus pluralitate votorum electa.»

Mit jelent e szó: tria – három – a négy bevett vallás egyenjoguságával és a főispánok fennebb említett kijelölési jogával egyeztetve? adott-e valami hatalmat a megyei választók kezébe, vagy pedig pusztán szójáték vala, mely alatt valóság nem feküdt? – oly kérdések, miknek megfejtése országgyűlési jegyzőkönyvek és megyei szónoklatok által, az évek változó folyama alatt mindig nehezebbé tétetett; oly kérdések, melyek a legjelesebb erők munkásságát emészték föl, és kétszer helyezék az országot ostromállapotba ...

Ekként végzett a Leopoldi kötlevéllal az 1791-ki országgyűlés.

Így egyenlité ki a haza alaptörvénye és az absolutismus közt folyt kilenczven éves pört.

Melyik nyert e transactio által többet? az alkotmány, vagy az alkotmányt feleslegessé tevő önkény? később fogjuk meglátni.

Annyi bizonyos, hogy az 1791-ki rendek többnyire jó hiszemmel teljesíték szerepököt, s ha munkálkodásaikon ritkán volt áldás – ezért a vád igen kevés része erejük gyengeségére, a sokkal nagyobb rész pedig a viszonyok erejére hárul.

Miután a kormányzések és a megyék körüli intézkedéseket vázolni igyekeztem, mellőzöm a XI. törvényczikknek az országgyűlés rendezésére vonatkozó határozatait; mert azok fölött a későbbi időkben nem folyt se a parlamentben, se a nyilvánosság ítélőszéke előtt élénk és az események alakulására ható vita.

Csak annyit jegyzek meg, hogy a XI. cikk, midőn szorosán meghatározta a megyei és városi képviselők számát, ugyanakkor a felség által a kormánytanács ajánlatára kinevezendő királyi hivatalosok mennyiségéről semmi intézkedést sem tett. Továbbá a királyi hivatalosok qualificatióját két föltételhez köté, t. i., hogy a királyi hivatalos, «potior nobilis» és «sufficiens possessoriummal» ellátott egyén legyen: de, miután 1791-ben a mágnási fendő eltörölteték, és azt, hogy mennyiből kell az «elégéses birtok»-nak állani, maga Oedipus sem tudta volna megfejtteni, természetes vala, hogy az igazgatás, valamint tetszése szerint szám-

mal, szintúgy egészen tőle függő elemekből alkothatta a királyi hivatalosok testületét – azon testületet, mely a követekkel egy teremben tanácskozott, s melynek mindenik tagja épen úgy szavazott, mint akármely követ.

Ennél elméletileg nem lehetett nevetségesebb organisatiót kigondolni.

De az 1791-iki rendek mentségeül föl kell hoznom, hogy ők a XI. cikkben nem condificáltak, hanem csak a létező, a hagyományos, vagy szokás által becsuszott tényeket regisztrálták. – S a mi keveset e történeti állapotból eltöröltek, többnyire oly helyesen történt, mint a mily gyarlók valának azon csekély mennyiségű új indítványok, melyek a XI. törvénybe csusztak.

Bevégeztem a korszakot alkotó 1791-iki országgyűlésnek – mint alkotmányozó gyűlésnek – rajzát.

Azonban az idő szellemének ismertetésére még fölhozom a Magyarországgal való egyesülés kérdését, mely először 1791-ben pendített meg, s onnan nyerte pártolóit, hol később gyanakodással fogadtatott.

A magas hivatalnokok köre és a kormánypárt zászlóvivői, voltak az uniónak első barátai.

Ebből magyarázható, hogy a Magyarországgal leendő egyesülés ügyében kezdeményezővé II. Leopold lön, ki a királyi előterjesztményekben fölszólítja a rendeket, az unió mikénti létesíthetése iránt tervet készíteni, és a trón elébe terjeszteni. I. Ferencz követte elődének nyomdokát, a mennyiben szintén hajlandónak nyilatkozott a Magyarországgal való egyesülés eszméjét különös figyelemre méltatni; azonban, mint látszott, a felsőbb régiókban e kérdés iránti rokonszenv naponként apadt. De nem tagadhatni, hogy magában, a törvényhozás termében sem vala az uniónak népszerűsége, sőt a testvérhonnal való szorosabb kapcsolatra vonatkozó előleges javaslatok, ha súly nélküliek valának, hideg pártolásra, ha fontosak, elnapolásra számíhattak. Csak két kérdés volt, mely a többenél általánosabb helyeslésre talált, az tudniillik, hogy az erdélyi udvari kancellária egyesíttessék a magyarorszáigival, s hogy a kormányzó a pozsonyi országgyűlésen a felsőház tagja legyen, és a magyarországi hivatalnokok hierarchiájában azt a rangot foglalja el az országbíró és a horvátországi bán közt, mely a mohácsi veszedelem előtt az erdélyi vajdáké volt.

Gróf Bánffy György rendkívül vágyott a vajdák régi rangjára; ellenben gróf Teleki Sámuel nem vágyott az egyesítendő udvari kancelláriák alkorklátnoká lenni; a két legfőbb

hivatalnoknak e szembe álló érdekeiből folyt, hogy Bánffy az említett indítványokat az országgyűlésen elfogadtatá, Teleki pedig Bécsben megbuktatta.

Ez vala az unió sorsa az 1791-iki országgyűlés alatt.

Az alkotmányozó 1791-ki gyűlés sejté, hogy transignálván a multra nézve a kormánynyal, fontos teendői vannak a jövőendő számára; még pedig nem csak a sérelmek és közjog, de a reformok s kivált az anyagi érdekek mezején is.

Tagjai közül többen kísérték rokonszenvőkkel a francia pártok mozgalmait, s minthogy a Szajna mellett divattá vált a kor nagy igényeit, a mult minden hagyományaitól megtisztított és «tabula rasavá» lett államba codificatio útján ültetni át: az erdélyi törvényhozás tagjai, legalább a tárgyalási módszerben, hódolni akartak az európai divatnak, mely II. Katalin udvarában is már egypár évvel régebben nagy pártolókra talált; ennél fogva az urbéri viszonyoktól kezdve a törvényszékek rendezéséig, minden fontos ágára nézve a reformoknak, országos és rendszeres bizottságokat neveztek ki, s azoknak kötelességökké tétetett, alapos, kimerítő és részletes törvényjavaslatokat készíteni a szakmájukba eső tárgyak felől.

Igy jöttek az erdélyi parlamenti életbe az országgyűlés bezárása után és a következő törvényhozás számára munkálkodó bizottságok, melyek alakulásoknál fogva csak a szétoszlott országgyűlés többségét tükrözhatték vissza, s épen ezért gyakran kellett volna az új gyűlés többségét kielégítetlen hagyniok, ha valósággá válhatik vala szerepük, mi Erdélyben még kevésbbé történt meg, mint Magyarországbán.

*

Az 1791-iki országgyűlés pályájának végével megint nagy csökkenésnek indult a közélet.

A rendek eleinte többször hivattak össze tanácskozásra, de a szellem naponként szolgálaiabbá vált. S Erdély tíz évi alkotmányos lét alatt, míg országgyűlései gyorsan következtek egymásra, annyit hullatott el a különben is árnyékalkotmányból, hogy ha még tíz évig lett volna rendesen országgyűlése, a végsőnek alig maradhat egyéb teendője, mint egy határozat által bezárni a terem ajtaját, s miután többé tanácskozásra szükség nincs, mint a római színésznek, midőn a komédia bevégeztetett, a közönség előtt elkiáltani magát: plaudite!

1811-től egy századnegyed alatt nem gyűltek össze a hon atyjai.

Ezen bosszú korszaknak jelleme volt az 1791 óta hozott törvényeknek erejét kivenni, szokások, felső rendeletek s jegyzőkönyvi magyarázatok által.

Végére a kétféle, t. i. az országgyűlési és az azon kívüli eljárás eredménye lőn, hogy a burokratiaán kívül más állami hatalom nem létezett Erdélyben.

Az évenként tartatni rendelt országgyűléseknek megszűnéséből pedig önkényt folyt a kormányzék legalitásának elenyészése; mert a halál által koronként apadt azon tanácsosok száma, kik az országgyűlésen választatván meg, törvényesen ültek helyeiken.

Továbbá a megyegyűlésekből az idők nyomasztó befolyása közt kifogyván minden erély, utoljára a tisztujítások divatból kikoptak, s a kormány által nevezett vagy helyettesített hivatalnokok folytatták állandólag és burokratiai függésben a felsőségtől, a közlekedést és a megye kormányzását.

Tettleg tehát a választási elem szétpárolgott.

Az alkotmányos élet a hagyományok közé tartozott, melyben senki sem akart hinni mindaddig, míg a vagyonosabb és tekintélyesebb családok, magokat, miután a közügyekre hatást elvesztették, a hivatali állásokból is csaknem egészen kiszorítva látták.

Ily hátrátétel többeknél párosulva a hazaszeretettel, némelyeknél a hatalom polczán levők iránti gyűlölettel, nagy mértékben elsősegítette az ellenzék alakulását, s oly gyors terjedését, hogy igen rövid idő alatt a kormány, bár rendkívüli eszközök állottak szolgálatára, majdnem mindentevő volt, teljesen népszerűtlenné lőn.

A békétlenkedés a nyilvános életre újra szint és jelentékenységet ruházott.

Erdély befolyásosabb egyénei a közügyek iránt érdekléltek, s részt kezdetek venni a megyei gyűlésekben.

Többen a felsőbrangu és vagyonos osztályból megyéről megyére járván, mindenütt meglátogatták a tanácskozmányokat, s folytonosan ostromlák a kormány és a törvényhatóságok élén álló férfiakat.

Kétségtelen, hogy az 1791 óta bekövetkezett demoralisatio és jogtapodás a viszonyok természetén kívül, mellékesen az egyéneknek is vala tulajdonítható.

De a pártszenvédélyek mindent csak az egyének hanyagságaira vagy bűneire hárítottak, mi egyébként más országok történeteiben is hasonló körülmények közt elő szokott fordulni,

s a harc, mely később a szabadelvűeknek a conservatívek elleni küzdelmévé változott, egyes személyek népszerűtlenné tételével kezdődött: de már 1830 körül politikai szint vett magára, s bár tárgyainál fogva kizárólag a sérelmi téren folyt, eszméinél fogva, az újabb kor pártmozgalmaival naponként szorosabb rokonságba jött.

Azonban, mielőtt előadásom fonalán tovább haladnék, legyen szabad fölhoznom, hogy noha csak rövid negyven év választja el az 1791-iki országgyűlésektől azon pillanatok, midőn az újra fölébredt nemzeti és alkotmányos szellem egy Wesselényi, egy Kemény Dénes és Bethlen János vezérlete alatt diadalmas táborozásokhoz kezdett; mégis e csekély időköz oly nagy arányban hatott a közélet megsemmisítésére, hogy 1830-ban magok az 1791-iki törvények már elérhetetlenebb malasztanak látszottak, mint 1791 előtt a Leopoldi kötlevél szerinti alkotmányos jogok összege.

Hogyan volt ily sülyedés lehetséges? vagy ha az absolutismus ereje az európai körülményekben rejlett, mi módon történhetett, hogy az 1791-iki nyers hangulatot azon gyors meghunyászkodás, azon szolgálai szellem válthatta föl, mely a szenvedett igazságtalanságokra fölsivalkodni sem mer, és az alkotmányos formák töredékei közül restelli vagy nem bátorodik még azokat is használni, melyeket a hatalom keze elvenni nem akart?

E kérdések önként vetik magokat a figyelem elébe.

S bár az ember alig akarja elhinni, hogy egy élénk és zajos közéletet, mely majdnem forradalmi jeleneteken kezdődött, és az alkotmány visszaállítására vezetett, minden erőszak nélkül, néhány év alatt semmivé lehessen tenni: mégis meg kell vallanunk, hogy könnyebben feltalálhatjuk e változás kulcsát, mint első tekintetre látszik.

Okai, nézetem szerint, következők:

A lármás ellenzék, mely nyílt helyeken égette meg József rendeleteit, s mely az 1791-iki országgyűlésen is a kialakváshoz inkább sodortatott, mint sietett, – főként oly elemekből állott, kik nem az alkotmányosság, de a szabadalmak és nemesi előjogok összeromlását fájlalták, s kik József törvénytelen reformjai ellen a hamilcari gyűlöletet nem azon forrásból merítették, honnan a szabadságérti lelkesedés árszája ömlenek. Mihelyt tehát II. Leopold és különösen I. Ferencz igazgatási rendszere által aggodalmuk a IX. titulus erőszakos fölforgattatására nézve elenyészett; legott megszüntek az alkotmány őrzői és a kormány

politikájának bírálói lenni. Falusi csendes birtokaikon – mert többnyire a közép és kisebbvagyonú nemességhez tartoztak – gazdasággal foglalák idejüket el, s nem sokat törődtek többé a világ forgásával. Azok pedig, kik közülök a mozgalom vezetéi voltak, meg nem sértették elveiket, s nem valának multjokhoz következtelenek, ha a régi rendszer visszaállítása után a kormányt pártolták és hivatalokat vállaltak.

Igy mállott el egy része a tényező és mozgalmas erőknek, melyek József császár politikája ellen tömör phalanxot alkottak volt, s még 1791-ben is hangoztaták az alkotmányértékek miatt támadt indignációkat.

Az ellenzék másik töredéke – mint fönnebb említettem – a bölcseleti század tanainak ujonczaiból állott, kik örömmel olvasták az illuminatismus könyveit, fölvetették magokat a szabadkőművesek páholyába, s el valának ragadtatva, midőn a francia forradalom kezdé életbe léptetni az eszméket, melyek miatt annyi bölc és charlatan ült a bastille-ban, s melyek a legnemesebb érzelmekre hivatkozva magának az aristocratiának vezérlete alatt, folytatták irtó-háborúikat az előjogok ellen.

Nem szükség fejtegetnem, miként az 1791-iki országgyűlésnek szabadelvű töredéke a legnagyobb mértékben el volt rémülve, midőn az eszmék hátterében meglátta a guillotine-t, s midőn a philanthropok helyébe a septembriseurek léptek – és Condorset után Danton alakja tünt föl.

A francia rémuralkodás elnémítá és a szabadság iránt kétségbeejté vagy egészen kiábrándította az 1791-iki ellenzék alkotmányos kisebb töredékét.

Igy mállott el a tényező és mozgalmas idők másik része is.

Innen magyarázható, hogy 1791 óta mindig engedékenyebb szellemű országgyűlések következtek.

Vegyük még fontolóra, hogy ép ezen időktől kezdve több éven át, kitünő tehetségű férfiakkal szaporodott a magasabb hivatalnokok kara. A Bánffy György és Teleki Sámuel megállapított híru neve mellett is, gróf Kemény Sámueltól kezdve Kosztáig és Kenderessyig egész sora tünt fel a tehetségök s becsületesség által elismert híru hivatalnokoknak. Ezek népszerűségök szétpazérolt kincsével megaranyozták a burokratia igáját; ezek nevökkel fedték az absolutistikus kormányzás gyűlöletességét s visszariasztottak minden komolyabb irányu ellenzést, mely csak a politikai láthatárról való letünésök után néhány évvel kezdett tekintélyre kapni.

Tegyük még ehhez: hogy a valmyi győzelem óta az európai

háborúk hosszú cyklusa magára vont minden figyelmet, s az ország belkérdései a nemesi fölkelések, a rendkívüli subsidiumok és katonaállítások sürgetős kérdései miatt, okvetlenül háttérbe nyomattak; az európai béke megkötése után pedig a szentszövetségre támaszkodó nézetek sokkal erősebbek valának, hogysen az alkotmányos ellenzés ellankadt, szétszórt, lefegyverzett táborát hamar lehetett volna új toborzások által organizálni.

Miután kifejtettem az 1791-iki szellem megsemmisülésének okait, megint fölfogom elbeszélésem fonalát, s Erdély alkotmányos küzdelmeinek utolsó korszakát terjesztem olvasóim szeme elébe.

*

1831-től kezdve, kivált a Széchenyi gróf Hitelének elterjedése és a juliusi forradalom után-, melyet a belgiumi s lengyel gyorsan követett, az erdélyi közvélemény szemlátomást éberré és a kormány visszaélései irányában szigorubbá lőn.

Az ugynevezett «vándor patrioták», kik az ország minden részében tartott megyegyűlésekre nagy csoportokban jelentek meg, organizálni kezdék az ellenzékét az által, hogy az általános recriminációk és az egyes főispánok vagy administratorok elleni kikelések teréről néhány nagy alkotmányos sérelem körébe vontak minden figyelmet és tevékenységet.

Különösen a megyei tisztviselők jogtalan állása, kik, tisztujítások nem tartatván, helyettesítés útján birták hivatalaikat, vala a legalkalmasabb kérdés a szétszórt s még nem fegyelmezett ellenzéki elemek összpontosítására.

Ez gyorsan is haladott előre; mert a megyei élet teljes ájultságát, s a közbizodalommal – mint felesleges vagy gyanus tulajdonnal – nem gondoló tisztviselők apró zsarnokságait rég érezte és megunta a tömeg. Kiki tudta, hogy a választási jog tettleges elzárólása s azon burokratiai rendszer, mely a helyettesítés ürügye alatt a megyei hivatalokat állandólag adta a hatalom teremtményei kezébe, az ország törvényeivel ellenkezik.

Könnyü volt tehát a munitális jogok védelmezésének zászlója alá erős rokonszenveket gyűjteni.

A megyei hivatalnokok egyes kihágásai ellen megkezdett szenvedélyes csatározások csakhamar mindenütt elvküzdelmekké változtak, melyek az Approbata, a Compilata, a Leopoldi

kötlével és főként az 1791-iki törvénycikkek szavaiból vett fegyverekkel vivattak ki, s majd mindenütt az ellenzék teljes győzedelmével végződtek.

A választási jog – melyet az 1791-iki XII. cikk szabályozott – visszaköveteltették, s kik helyettesítés útján bitorolták állásukat, vagy kiléptek, vagy engedelmességre nem találtak, és a közvélemény ostromozása miatt erélyüket megtörve érezték.

A kormányzék, látván e szellem terjedését s összemérhetlen túlsúlyát, a követelések igazságát elvileg elismerte ugyan; de tagadá, mikép a választás modoráról – akár a megerősítés végett az egyes állomásokra felküldendő egyének számát, akár magát az állomásokat tekintve – az írott törvények szavai világosak volnának: ennél fogva míg az országgyűlés – melyet egyedül illet a törvényt magyarázati jog – kinyitathatnék, a létező hatalom és hatósági organumok iránt teljes engedelmességet kívánt.

Rendeletei félretetettek.

Midőn a megyei választásjog miatti keserűség tetőpontra ért; midőn főként Alsó-Fehérmegyében Kemény Dénes kitűnő szónoki tehetsége és alapos törvényismerete kijelölte s diadalemlékekkel ékesíté föl a terrenumot, melyet az ellenzék a municipalis életen ejtett jogtiprások kérdéseiben elfoglalandó vala: ugyanakkor egy másik és még érzékenyebben sujtó vitatárgy emelkedett fel a sérelmek tengeréből, s Kolozsmegye tanácskozó termeiben egy oly férfiú kezdé meg politikai pályáját, ki Erdély politikai fejleményeire egy pár évtized alatt leg határozottabb befolyást gyakorolt.

Bethlen János gróf – a két nagytekintélyű állam férfiúnak és történetírónak, Bethlen Jánosnak és Bethlen Miklósnak ivadéka – 1791-ben született.

Tanulását Maros-Vásárhelyen a ref. tanodában végezte.

Európa viszonyai akkor az aristocratiának legfényesebb kilátást a katonai pályán ígértek. Bethlen is ezen pályára lépett, s csakhamar kitüntetvén magát, két év alatt már kapitánynya lett a Colloredo-Mansfeld ezredben; de miután a szövetséges hatalmak Párisba vonultak, s Napoleon megbukása s a restauratio által a világbéke helyre állott, Bethlen katonai pályáját polgárral cserélte föl, s az erdélyi udvari kancelláriánál tiszteletbeli titkárrá neveztetett ki.

A birodalmi fővárosban Bethlen, a szép külsejű, fényes tehetségű, magas születésű és rendkívül kellemes társalgási mo-

doru fiatal ember azon könnyelmű szerepet játszott el, melynek vége: sok tapasztalás és nagy csalódások, életbölcse ség és zavart pénzviszony.

Szerencséjére éppen midő n minden vagyonából kifogyott, nagybátyjától szép kiterjedésű birtokot öröklött.

Bethlen azon erélyes jellemek közé tartozott, kik tévedéseik következményein okulva, magokat egy szilárd eltökélés által újra tudják teremteni. Ő Erdélybe visszavonulván, takarékos s jóságainak rendezésére fordítá figyelmét. Sokáig nem vett részt a közdolgokban, s nőjének betegeskedése miatt többnyire Beszterczen, egy igénytelen szász városban lakott.

Midő n az oppositio naponként növekedett, midő n Kendeffi Ádám gróf, a «vándorló patrioták» feje, az absolutistikus irányu kormányzási rendszer szembeszökőbb visszaélései ellen az ország minden vidékein kezdett izgatni, midő n az általános elégtelenséget Kemény Dénes és elvbarátai határozott kérdések körébe vonták, és a megyék tisztújítási jogának visszaszerzését tűzték ki főirányul, az eszmék élénk mozgalma Bethlen Jánost is, ki évek óta visszavonultságban élt, a család szentélyéből a haza küzdőhomokára szólította.

Megjelent Kolozsvárott, s a megye közgyűlésén az eddigi sérelmi tárgyáról elvonatkozván, maga a főkormányzék ellen kezdett ostromot, és miután évek óta követett politikáját szigorú birálat alá vette, nem csak eljárásaiban, de mint testületet is e kormányzékot törvénytelennek nyilatkozta ki, mert tagjai nem az országgyűlés által választottak, s mindenik tanácsnoknak – egyen kívül, ki az 1809-iki országgyűlésnek köszöni helyzetét – hivataloskodása gúny a Leopoldi kötle vé l és az 1791-iki törvényezikk ellen. Ily szempontból Bethlen János fö lirást javasolt ő felségéhez az országgyűlés rögtö ni összehívása iránt, s elhatározta, hogy a megye a kormányzéknek tagadja meg az engedelmességet, és csak azon kérdésekben tőrje el rendeleteit, melyek nélkül az administratio tökéletesen megakadna.

E fölszólalás hira villámgyorsan terjedt szét a vidékeken.

Az ország majd mindenütt a kolozsmegyei gyűlés irányait fogadta el. A kormányzék rendeletei föl sem olvastattak. Megszakadott csaknem minden kapocs azon igazgatással, melynek csak a hetvenéves Straussenburg vala törvényes állásu tagja, de ez is már beadta nyugalmaztatási kérelmét.

Bethlen pedig, szilárd vagy talán merész föllépése által

rögtön az ellenzék vezérévé lett; kik régibb befolyásuk valának, elismerék szelleme felsőségét. A kormányzék maga érzé, hogy helyzete az ország sarktvényeibe ütközik, s e büntudalom miatt erélytelenné vált. Meggyőződvn, hogy nincs igaza, nem mert parancsolni. Az anarchia kikerülhetetlennek látszott, ha a nagy többségben levő ellenzék követeléseit túlfeszíti és véleményeiben elágazik. De szerencsére a pártfegyelem ez időben az ellenzéknél igen szoros volt. Nem támadtak veszélyes nagyravágások. Bethlen határozó tekintélynek tartatott. S Erdélyben a terület csekélysége miatt nem vala nehéz a magyar és székely megyék minden mozgalmait, az alkotmányos törekvések minden sugarát egy gyűlpontba vonni. A Bethlen János házából – ki Kolozsvárra költözött – igazgattatott, kevés kivétellel az ellenzék. A megyei föllépések határai ki voltak mérve. A kérdések tárgyalási modora előre megszabva. A rögtönzés és a portyázatok esetei sokkal gyérebbek valának, s az összetartás szilárdabb alapon és szigorubb fegyelmen nyugvék, mint Magyarországon. S minthogy tudva volt, hogy a párttanácsokmányok örökké Bethlennél folynak, oly esetekben, midőn nem vala megállapított zsinórmérték, Erdély különböző vidékeiből eljöttek a megyei befolyások tőle utasítást venni.

Szóval: az ellenzéki mozgalmak centralizálva voltak, s minden hatás fonalszálaít Bethlen tartotta kezében, ki a mily határozottan szabadelvü, oly óvatos, mérséklő, sőt ha kellett ravasz is tudott lenni – mind oly tulajdonok, melyek pártvezérben szükségesek.

Csakhamar a megyegyűléseken kívül még egy küzdő homoka nyílt a pártoknak, tudniillik a reformatusok egyházi főigazgatótanácsának nagy-gyűlése.

Némi ismétlés nélkül lehetetlen fogalmat nyujtani olvasóimnak azon széles hatásköréről, melyet az ellenzék az egyházi kérdések által a kormány ellen mozgásba hozhatott. Kénytelen vagyok hát egy pár sort ismét az erdelyi közjog jellemzésére szentelni.

Az alkotmány három nemzet és négy bevett vallás teljes jogegyenlőségén nyugvék. Ingatagabb alapot alig lehetett ennél képzelni. A hivatalok papiroson egyenlőleg osztatnának el, minden befolyás szoroson kiméretett és meglatoltatott, hogy se nehezebbnek, se könnyebbnek ne találtassék. A szembe tett érdekek Cerberusként ellenőrizték egymást s úgy kimarták minden positióból, hogy végtére a befolyás – mint tudjuk – egészen a hivatalszobákba vonult – s Erdély a sokféle garantiák

mellett – sőt tán épen azok miatt könnyen sülyedt a korlátlan absolutismusba. S minthogy a katholika vallás az osztrák birodalomban más vallásoknál több kedvezményben részesült: tehát Erdély, a jogegyenlőségi szép elméletek mellett is, 1791 óta viszont tapasztalni volt kénytelen, hogy valamint közigazgatása absolutistikus vala, szintűgy hivatalnokai majdnem kivétel nélkül katolikusok voltak. Ebből következett, hogy az ellenzék, kivált az első időkben, többnyire protestansokból, a kormánypárt pedig, alig valami kivétellel, mind római hitűekből állván, a politikai küzdelmekbe vallásos szenezet, érdek és irány vegyült. Ez elevenebbé, de eredménytelenebbé is tette a tusát.

Különösen a reformátusok egyházi főigazgatótanácsa igen gyakran volt az ellenzék legnevezetesebb kérdésében: az erdélyi főkormánysszék törvénytelen helyzetének megtámadásában, még fényesebb szónoklatok s még erélyesebb határozatok színhelye, mint a megyei gyűlések.

A törvény szerint tudniillik a püspökön kívül az egyházi főigazgatótanács többi elnökeinek az erdélyi főkormánysszék református tanácsaiból kellett volna választatni. Legalább ez látszik két ellenkező törvény legloyalisabb magyarázatának. De azon egyetlen tanácsos, ki az erdélyi főkormánysszéknél reformált hitű volt, hivatalánál fogva követelte az egyházi főigazgatótanácsnál az elnökséget. Az ellenzék tiltakozott ily jogbitorlás ellen, mert a guberniumot nem ismerhette el törvényesnek, s ha szintén azt törvényesnek tekinthette volna is, csak oly elnök alatt kívánt egyházi főigazgató-gyűlést tartani, ki szavazattöbbséggel egyik elnökké megválasztatott.

Alig lón e diadal megnyerve, midőn az ország figyelmét még inkább igénybe vette az egyházi főigazgatótanács organizatiójának kérdése, mely úgy került szőnyegre, hogy az aristokratikus érdekek egész visszahatását fölköltötte s több aggodalmakat gerjesztett a kormánypártnál, mint a szabadelvűek minden más tettei és nyilatkozatai. Mert a régi törvények kiszabták azon categoriákat, melyekből az egyházi főigazgatótanácsnak alakulni kell, de oly homályosak voltak e categoriák körvonalai, hogy törvénymagyarázat útján egyaránt lehetett volna a főigazgatótanácsot burokratiai, aristocratiai vagy demokratiai alapra fektetni, nem is említve azon mennyiségét a befolyásnak, mely a papság számára vala fentartandó, s mely viszont a törvénymagyarázónak hajlama szerint igen különböző nagyságúnak üthetett volna ki.

Csak egy példát hozok fel, minthogy sajátlag azon fordult meg az egész organisatio kérdése minden pártszakadásokkal és ingerültségekkel együtt, melyeket magával vont.

A törvény szerint némely papi és világi hivatalnokon kívül az egyházi főigazgatótanács tagjai közé tartozott minden patronus. De a kérdés ez volt: kiket lehet patronusnak tekinteni. Erre semmi világosítást nem nyújtottak a régi adatok, a régi gyakorlat; mert a vallásügyben is az ellenzék erélyes föllépése előtt a hatalom a szokott visszaéléseknél fogva kizárólag a hivatalnokok kezében vala.

Bethlen János és az általa vezetett párt a képviseleti rendszer útján vélték a kérdést megoldandónak.

Ha emlékezetem nem csal, 96-ra határozatott a bizonyos évekre megválasztandó patronusok száma s minden protestáns családfő választási joggal ruháztatott fel. De a választás kétfoku vala, minthogy akkor az erdélyiek az éjszakamerikai alkotmányra fordítván legtöbb figyelmet, a kétfoku választás által hitték egyeztethetőnek az általános szavazatjogot a rend eszméjével.

Mihelyt az egyházi főigazgatótanács organisatiója elkészült, a választások elrendeltettek, s a nép, mely századok óta soha semmi iránt meg nem kérdezett, élénken vett részt e szokatlan működésben.

Az eredmény annyiban kedvező vala, hogy majd mind ellenzékiekre estek a szavazatok; de viszont aggodalmat gerjeszthetett azért, mert néhányan, kik magokat születésüknél és vagyoni viszonyaiknál fogva az egyház oszlopainak tekinték, egészen mellőztetének. Aztán megtörtént, hogy a nép egypár oly patronust is választott, kik az alsóbb osztályba tartoztak.

A kormánypárt és az előjogok barátai rendkívül fölingerrültek valának ez organisatio miatt, s kétséget sem szenved, hogy a széles alapu képviseleti rendszer az egyházi ügyek igazgatásánál, legkevesebb összhangzásban sem volt azon abszolutisztikus és aristokratikus formákkal, melyek Erdély közjogának minden gyűrűzetén átvonultak.

Az egyházi főigazgatótanács mintaiskolája akart lenni a democratiának, és az ellenzék megmutatni kívánta, hogy mi módon szándékozik Erdély közjogát átalakítani: ez a gondolat foglalkoztatta a kormány- és arisztokrata párt egyéneit.

Több fölterjesztések küldettek az udvarhoz, s Bécsből rövid idő mulva egy feddő rendelet érkezett le, mely az organisatiót megsemmisíti, s mindent a régi lábra állít vissza.

A kormányzék, minthogy törvénytelen helyzete miatt sokszor támadtatott meg az egyházi főigazgatótanács által, örömmel ragadta meg az alkalmat a kölcsön visszafizetésére, s egy katolikus biztost nevezett ki kebléből, ki a consistorium nagygyűlésében megjelenván, a pirongatást és az organisatio megsemmisítését fölolvassa.

Ez eljárás méltó boszankodással fogadtatott; de magára a felső rendeletre nézve az engedelmességnél egyéb választás nem maradt fenn.

A szenvedély, az indulatos polemia, mely a megyei és egyházi tanácskozmányokon átzúgott, és a higgadtabb kedélyt is magával sodorta, a társadalomban sem szűnt meg növelni azon különszakadást és kölcsönös gyűlöletet, mely főként a felső aristocratiát, a politikai mozgalmak kezdete óta a családéletben is két ellenséges táborra osztotta.

Minden körülmény arra mutatott, hogy a pártok közt már oly nagy hézag támadt, melyet egyes engedményekkel többé betölteni nem lehet. Vagy a rendszernek s az azt képviselő egyéniségeknek kellett megbukni; vagy a kormánypártnak az erőhatalom segítségére vala szüksége, hogy a rend, oly értelmezésben, mint általa vétetett, helyreállhasson. – Bécsben az utolsó fogadtatott el.

Wlassics báró, altábornagy és horvát bán, teljes polgári és katonai hatalommal küldetett Erdélybe. Az alkotmány fel függesztetett. Megyei gyűlések csak engedelem mellett és egyszerre hirdettetének, akkor is kizárólag a választások kérdésében tett határozatok visszavonása végett; de a cél nem sikerült, vagy gyér kivétellel és a körülményeket elősoroló óvások mellett.

Már a bán Kolozsvárra érkezésekor az ellenzéknek szüksége volt, arról tisztába jönni, minő politikát kell a kivételes viszonyok közt követnie.

Mert, összhangzás a legtávolabbi vidékek eljárásában a központ törekvéseivel és szoros egyetértés az ellenzék soraiban: ezen nyugvék a siker lehetsége. De minden összejövétel, minden értekezlet gyanús levén, most a szakadás kikerülése a közön-ségesnél nagyobb államférfiúi bölcseségbe került.

Bethlen mindent elkövetett erre nézve, azonban látszék, hogy az akadályok szaporodnak, és a párt kezd a kitűzendő terv iránt, előleges és makacsul védelmezett irányeszmék körül nagyobb vagy kisebb csoportozatokban gyűlni.

Bethlen terve volt, a horvát bánt nem azonosítani az er-

délyi kormánypárttal, s arra törekedni, hogy Wlassics bíróvá tétetvén a viszonyok fölött, az ellenzéknek adjon igazat.

Ily szempontból kettő következett volna: először a bán alkotmányellenes megbizását nem támadni meg, vagy legalább csak formából; másodsor, az erdélyi kormánypárt törvénytelenégeit az eddigi őszinteséggel ostromolni.

De Wesselényi Miklós, ki Magyarországból babérokkal és nagy szónoki hírnévvel érkezett meg, hibáztatta e politikát. «Ha, így szólott, Wlassics tényéron hozná és nyujtaná át nekem lelki-üdvességemet, azt sem fogadnám el tőle.»

Az ellenzéknek a két irány közül választani kellett, s az némi ingadozások után a Bethlenét tette magáévá, ki leigéző társalgási modora, élcei és világismerete által már az öreg altábornagynál rendkívüli tekintélyt szerzett.

A bán szívesen hallgatta ki a szabadelvűeket, rokonszenvet kezdett érezni irántok, megvallá, hogy Erdély ily alkotmánytalan helyzetben soká nem maradhat, és sürgeté ő felségénél az országgyűlés kihirdetését, mi a kormányszék hivatalnokainak megbukásával egy vala, miután már elvileg nem hozaték kétségbe, hogy törvény szerint az országgyűlésnek kell választani a kormánytanácsot.

E közben Wlassics báró, midőn legkevésbbé gondolta volna, Bécsben fölhivatott, s többet soha le sem jött. Erdélyben gyaníták, hogy a kormányelnök és pártja buktatta meg az ellenzékkel kezdett czimborálás miatt. Ezért nagy harag volt és nagy méltatlankodás, noha belátni alig lehet, hogy mi bűne van egy pártnak abban, ha magát oltalmazza.

Wlassics távozása után kitünő idegenkedés kezdett a polgárok és katonaság közt fejlődni. Mi volt oka? senki sem tudná. Némelyek a gróf Kendeffy Ádám temetésekor támadt neheztelésekből magyarázták; mások hinni akarták, hogy a katonaság lázadási szellemet lát mindenütt. A gyúanyagok közé egy fiatal ember gondatlansága szikrát vetett. Az 1834-iki farsang utolsó napján tudniillik az őr letartóztatott valami rendtelenségért a főörhely előtt egy tanulót. E miatt többnyire diákokból álló csoportozat alakult, s az ifjú kiszabadításáért küzdés kezdődött. A zavar hírére támadó doboltatván, sortűz adatott s a különben is futó nép szuronynyal üzetett tovább.

Bethlen több társaival a nagypiaczra sietett, hol a csoportozat és katonaság közt a krawall már elkezdődék. Ők csendesíteni akarták a kedélyeket, és személyes tekintélyökkel befolyjni a rend helyreállítására. De Bethlent egy szurony

arcban sértette meg és a sortúz alkalmával az ellenzék néhány tekintélyes tagja szintén sebet kapott.

Nagy zaj támadt egész Erdélyben a kolozsvári szerencsétlen eset miatt. Az ellenzék a kormányelnökre háritá, noha alaptalanul, a krawallt, minden felelősségével együtt. A megyegyűlések az országgyűlésnek, mely a sok rendetlenségnek véget vessen, összehívásáért folyamodtak a legkomolyabb hangon, s küldöttségeket neveztek ki az udvarhoz, kik fáradhatatlanul és ismételten kérjék az ország alkotmányos jogainak visszaadatását.

*

Az 1834-iki országgyűlés a legfényesebbek egyike volt minden erdélyiek közt, ha a szónoklatokat tekintjük, de a legkevésbé gyakorlott és a leghibásabb, ha a kínálkozó alkalmak eszélyes fölhasználásáról és az eredményről ítélünk.

Pedig alig vala országgyűlés, melynek teendője iránt oly világos, oly határozott program lett volna nemcsak a pártszónokok fejében, de magának a közönségnek meggyőződésében is.

Kiki hitte, hogy 1834-nek föladata a kormányszék tagjainak megválasztása által Erdélynek törvényes és népszerű kormányt adni, melynek védszárnyai alatt gyorsan egyenlítettessenek ki a sérelmek és az ország alkotmányos szabadsága helyreállítottassék.

Ezenfelül sokan a törvénytelen tanácsosokat, vagy közülök legalább azokat, kikkel élesebb surlódásba jött a közvélemény, az országgyűlés bírószéke elé állítani, s az Approbata szerint hűtlenségi pörbe vonatni akarták, de a nagyobb rész megelégtült, ha a nemzet a választásokból való kihagyás által nyilvánítandja, hogy e férfiak törvénytelen állást foglalván el és az alkotmány megsemmisítésére munkálván, a haza bizodalját elvesztették.

Ennyi vala, mit a megyei többségek 1834-től vártak.

Ők a tisztújítás körüli sérelmeket a kormánytagok helyes választása által önként megszünteknek képzelték.

S a közvélemény annyira föl volt ingerelve a kormányszékre, hogy boszankodásai miatt eszébe sem jutott, hogy e hatóság tetteleg a birodalmi gépezetnek csak egy alárendelt része, mely nem határoz azon mozgalom fölött, melyért a gép alkotva lön: hanem vagy teljesíti hivatását, vagy ha az erők útjában áll, mielőtt sokat árthatna a gépnek, szét fog töretni.

A tanácsosok tehát egyenként és együtt vádoltattak

hibákért is, melyeket valósággal elkövettek, de csakugyan sokszor valának oly bűnök szemökre vetve, melyek a helyzet természetéből eredtek, s később szintén ismételtetének a többség választottjaitól.

Azonban ezen ingerültség mellett is, noha Wesselényi, ki a heves megrohanásokat kedvelte, szünetlenül verte a hadi tárogot – győzött Bethlen János mérsékeltebb modora, s Kolozsvárról oly követutasítási tervek mentek ki a megyékre, s fogadtának el többnyire pontról pontra, melyekből a tanácsosok hűtlenségi pörbe idéztetése kimaradt, s minden súly a választási jog visszaszerzésére és helyes módszerű gyakorlására vetteték.

S bár majd minden törvényhatóságban az ellenzék követjöltsjei nyertek többséget, az országgyűlésen erélyes, de nem túlsapongó szellemre vala kilátás.

Ily előjelek közt jött nyilvánosságra a királyi hivatalosok névlajstroma.

Az ország megütközéssel látta, hogy a követi kart majdnem háromszor fölülhaladja azok száma, kiket a kormány nevezett ki a nemzet képviselőivel egy teremben szavazni és tanácskozni.

Soha a kormány a királyi hivatalosok kinevezését oly nagyban nem üzte. Még a legmostohább korszakban is figyelem volt, miszerint a képviseleti elem a kormány választottjai által túl ne szárnyaltassék. De most, midőn évek óta elég gyúlékony anyag vala a szenvedélyek közé vetve; a kormány legkevésbbé látszott a gyöngédség és mérséklet korlátait ismerni s törekvését nem a nemzet véleményének kitudására, hanem megsemmisítésére irányzá.

Ide mutatott az is, hogy a roppant mennyiségű királyi hivatalosok sorában aránylag kevés volt, ki vagyona, tehetsége vagy függetlensége által a haza előtt magának nevet és elismerést vívott volna ki.

E lépése a felső kormánynak, mely az erdélyi kormányzék fonák értesítései és cselszövényei miatt történtnek állították, a gyanakodó kedélyeket szokatlan ingerültségbe hozta, a mérséklett vélemények kelendőségét csökkenté.

Növekedő surlódások közt érkezett el tehát a rég várt országgyűlés kezdetének ideje.

A tagok megjelentek.

Az előleges tanácskozásokhoz hozzá kellett fogni, annál is inkább, mert azon főhivatalnok, kit a kormány a ház elnökének tekintett, a törvények szigorú értelmében nem vala elnök, az

pediglen, kit ideiglenesen vagy kora miatt a rendek az elnöki székbe ültettek volna, a kormány által nem ismerteték el.

Hogy ily tömkelegből a pártok kibontakozhassanak, egyezkedésre volt szükség, mert a huszonhárom év óta várt országgyűlést senki sem óhajtotta mindjárt a megnyitáskor szétoszlatni.

Természetes vala tehát összegyűlni és a kiegyenlítés módjáról gondoskodni.

De ez is lehetetlen volt pártcsata nélkül.

Mert Erdély három nemzetből állott, mely egyenetlenül vala az országgyűlésen képviselve. A szászok a követek számára nézve alig tették a magyarok negyed részét, a székelyek pedig alig felét. Továbbá a szászok közül csak három vagy négy nemessé emelt család tagjaiból lehetett királyi hivatalosokat teremteni és a székelyek is a magyarokkal e részben a versenyt ki nem állhatták.

Kérdés vala tehát: minő gyűlésen történjék az elnöki ügy felett az előleges vitatkozás.

Volt tudniillik minden nemzetnek nemzeti gyűlése, és volt egy közös nemzeti gyűlés.

Az egyik az előleges tanácskozmányokban a curiás votum eszméjét, a másik a számszerinti többségét foglalta magában.

A nemzetek külön tartandó gyűlései – miután az országos ülésben a szavazás a százados gyakorlat és az 1791-iki évi XI. törvényczikk szerint személyi és nem curiai volt, – nevetségesek valának, s legfelebb arra vezethettek, hogy az előleges tanácskozmányokban örökké egyéb megállapodás történjék, mint a mi az országos ülésben elfogadtatik.

Az ellenzék tehát összes nemzeti gyűlést akart.

A kormánypártnak sem látszott az ellenére lenni.

Csak a szászok voltak elégületlenek.

A kitűzött órára a követek s többen a királyi hivatalosok közül a kormányzék udvarába siettek, hol a háttéren az első emeletben volt az országos terem, melynek lépcsőzeteihez egy nagy ajtó vezetett.

Néhány percz alatt az udvar néppel és törvényhozókkal telve volt.

Ekkor a tömeg az ajtó felé nyomul.

Az zárva vala.

A kirekedt karok és rendek eleinte a kormányzolgák részéről elkövetett hanyagságnak gondolták.

Küldözének a fölnyittatás végett.

De az ablakokból és ajtókból egy arc sem mutatkozott.

Kihaltak látszék az udvar. Wesselényi öklével döngetni kezdé az ajtót. Minden ütésre visszafordult a tömeghez, s vagy egy élczet mondott a kormány ellen, vagy egy törvényt olvasott föl az álnok tanácsosokról, és azok feleletre vonása iránt.

A kormányzék udvara népgyűléssé vált, melyben a tömeget az ajtók erőszakos széttörésétől alig lehetett visszatartóztatni.

A botrány növekedvén, végre a tartományi korlátnok egy küldött által tudtul adta az összegyülteknek, hogy az országos terem a nemzeti gyűlés számára, melyet diplomatikus gyűlésnek tekinteni nem lehet, felsőbb intézkedések következtetésében nem fog kinyitattani.

Ily czéltalan megaláztatás rossz előjel volt.

Wesselényi az udvaron a korlátnok tettét éles bírálat alá vetette.

A hangulat ingerültté vált. Ez alatt a közel fekvő reformatus templom a lelkész szivességéből a nemzeti gyűlés tartására megnyitattott, s kiki oly sejtelemmel távozott oda, hogy az iménti jelenet miatt a mérsékelt ellenzék sokat veszített a terrenumból, Wesselényi sokat nyert, és ha még a kormányzék által több botlás követetik el, akkor nem Bethlen János, hanem Wesselényi fog az országgyűlési nagy többség vezetője lenni.

Általában a kormánynak a nemzeti gyűlések iránt követett későbbi politikája is, mindinkább a szélsőségek felé ragadta a kedélyeket.

Eleinte tudniillik e tanácskozmányok, melyek a magyarországi egyesült kerületi gyűlésekhez hasonló befolyást gyakoroltak a megállapodásokra, a gróf Bethlen Gergely-féle lovardában tartatának s a kormánypárt több tekintélyes tagjától is látogatva valának.

De midőn az ellenzéki eszmék növekedő ereje észrevéttett, meg lőn ugyan engedve a nemzeti gyűléseknek az országos teremben összehívása, azonban a kormány arra törekvék, hogy oly intézkedések lépjenek életbe, melyek e gyűlések tanácskozatait fölöslegessé vagy sikertelenné tegyék.

A királyi hivatalosok kezdettek tehát kimaradni.

A három nemzet külön gyűléseinek fölélesztése a kormánypárt által elhatározott.

De e terv a kitűzött célra a közhangulat miatt legkevésbbé sem vezetett.

Mert a magyar nemzet külön gyűlésére senki sem jelent meg; a székely gyűlés az udvarhelyszéki főtiszt elnöktele alatt

legfőlebb hét vagy nyolcz egyénből állott. A szászok pedig régóta annyira elkülönözték magokat az uralkodó eszméktől és oly éles surlódásban voltak a nagyobb érdekekkel szemben, hogy megállapodásaik által semmi erkölcsi súlyt már többé nem vehettek a politikai pártok mérlegébe.

Míg tehát a külön nemzeti gyűlések iránti kísérletek történetek, a köz nemzeti gyűlés, rendszerint ugyanazon órákon, az ellene intézett tényeket teljesen ignorálva tanácskozott. S mert a kormányhoz szító királyi hivatalosok többsége, a külön nemzeti gyűlésre a közvélemény neheztelése miatt nem mert megjelenni: e kettős rettegésből önként következett, hogy politikai befolyását gyorsan pazarolta el, s a kisebbségben levő követi kar vezette a köz nemzeti gyűléseken hozott megállapodások által az országgyűlést.

Különben is a dolgok természete csakhamar megmutatá, hogy a hol egy házban ülnek a képviselők azokkal, kik senkit sem képviselnek, ott ha nagy kisebbségben vannak is a nemzet megbizottai, mégis – mihelyt a közvélemény élénké válik – uralkodniok kell. Mert a nagy birtok érdekei csak addig képviseltetnek a törvényhozásban, míg a pairek külön teremben tanácskoznak, de mihelyt a főrend leszáll, mint testület, az alsóházi padokra, ne reméljen ott mozgékony időkbén hatást, sőt kihallgattatást sem. Szerepe a föltétlen alárendeltség. A határozatokat ilyenkor a néptribun fogja hozni, s az aristocrata szerényen elfogadja. Az állami erők rossz alkalmazásából, s nem a pártok programjai által készülnek a nagy változások, melyek a föntartás embereit is, a határozó perczekben, örökké a fölforgatás eszközeivé teszik.

Ezt Európa közelebbi éveit eléggé megmutatták.

Bethlen János, mint az ellenzék feje, a követválasztáskor a központi megyének bizodalma által tisztelteték meg; de követségéről lemondott, mert királyi hivatalossá neveztetvén ki, barátjai a párt érdekében czélszerűbbnek találták, ha a követségtől visszavonulásával alkalmat nyujt egy taggal szaporítani az országgyűlési ellenzék számát.

Ez – a főnebb említett fejlemények szerint ítélve – kétségtelen ballépés volt, mert a párt legeszélyesebb egyéniségét, helyzetének természeténél fogva, a nyilvános tanácskozmányokban mellékszerepre kényszerítette.

Bethlennek nem lévén semmi ambíciója, örvendett az alkalmon, mely föloldja őt a cselekvőségől, azon folytonos munkáságtól, melyre különben sem vala elég hajlama.

Három ragyogó szónok, t. i. Wesselényi Miklós, Kemény Dénes és Szász Károly közt oszlott meg az ellenzék vezérlete. Eleinte Szász és a mérsékelt irány, utóbb Wesselényi és a radikál párt került felül, s kísértették a tömeg ovatióitól.

Ily népszerű férfiak ellenében egyedül báró Jósika Sámuelnek, a kormánypárt nagy tehetségű vezetőjének kellett az eredmények kivívásában versenyezni.

Mert a lefolyt évek küzdelmei alatt a közélet a vagyon és erély emberei rendre mindinkább az ellenzék sorába vonattak, s egypár összekopott 1811-diki tekintélyen kívül az 1834-diki országgyűlésen már többnyire oly férfiak ültek a jobb oldalon, kikről már a világ azelőtt igen keveset, vagy nem kedvezőt tudott.

E pártnak, a parlamentben csak vezére volt kitűnő, katonasága keveset ért.

S az nem sokat használt, hogy Jósika, mint szónok senkinél hátrább nem állott, mint politikus az ellenzéknel tekintélyben részesült, és mint lovagias jellem, még az ingerült szenvedélyek közt is, közbecsülést vívott ki; mert követői gyakran compromittáltak, s neki mindenek előtt arra kellett törekedni, hogy párthívei ne vitatkozzanak és őt szónoklataikkal ne oltalmazzák.

Így győzni alig volt lehetséges. S csupán a tisztességes visszavonulásokról lehetett szó.

De a bécsi ministerium kevéssé vala engedékenységre hajló, a kolozsvári kormányszék pedig megszokván uralkodni, nem óhajtott oly kiegyenlítést, mely a hivatalban levő személyek nagy részének fölládozásába került volna.

Minden részről tehát növekedett az ingerültség, mi viszont a Wesselényi zászlóját emelé; mert a mérsékelt közép ott nem fejthet ki hatást, hol az izgatottság nagy, a jobboldal pedig gyöngé és nem érti a pártfegyver forgatását.

Az ügyes jobboldal teremti az erős közepet, az erős közép egyedül gátolhatja meg a baloldal győzedelmét.

Erdélyben ezen tengely körül mozgott az 1834-ki országgyűlés sorsa.

Havak folytak le oly tusában, melyben a szónoklatok, mint az árvíz, elborították az egész láthatárt, a nélkül, hogy a siker reményének legkisebb zöldje, a nélkül, hogy az özönből egy magasabb eredmény emelkedett volna föl, melyen az elmék megnyugodni, a kedélyek kipihenni, a kívánatok horgonyt vetni tudtak volna.

A királyi hivatalosok lajstromának és a követek megbízó

leveleinek átvizsgálása, szóval a verificatio kérdése meddő küzdelmek után végtére átnapoltatott azon időre, midőn a ház elnöke – ki törvény szerint a kormányzék birói osztályának elnöke volt – s a ház tollvivői – kik a szintén választás alá tartozó ítélő mesterek valának – szavazattöbbséggel megválasztván, a felségtől megerősítettén, hivatalra lépésök következtében mintegy legalissá teszik az országgyűlést.

Ekkor csakhamar a választás elvei kerültek szőnyegre, viszont nagy zajjal és kölcsönös ingerültséggel fejtegetve.

Hogy minden kérdésben levő állomásra a négy vallásból külön három, tehát összesen 12 egyén küldessék fel: csak ez iránt valának a pártok összhangzók, mert a törvény szavai világosak voltak.

Ellenben száz apró nehézség és solutio vált Eris almájává.

A kormánypárt csekélységekben sem engedett, az ellenzék lényegtelen dolgokban sem hátrált.

Bámulatos mikrologiával kerestetett ki minden akadály, s a csatázó felek fölváltva vádolák egymást szándékos halogatással.

Csak egy kérdés gördült elő, mely valósággal kitünő fontosságú volt s Európa minden országában oly általános elismerésben részesült, hogy seholy kétség alá nem hozatott volna.

De Erdélyben ez járt legszerencsétlenebbül.

Szász tudniillik indítványba hozta, hogy csak az tekintessék megválasztottnak, ki a szavazatot adók felénél legalább egygyel több szavazatot, azaz ki általános többséget nyer.

A híres vízaknai követ a tárgyban tartá az egész országgyűlés folyama alatt, kétségkívül a legragyogóbb szónoklatot, melyben a szónoki előadás szépségei az érvek leírhatatlan erejével versenyeztek.

De azon tapintatlanságot követé el, hogy indítványát a nemzeti gyűlésen be nem jelenté s meg nem vitattatá.

Következőleg, midőn megtámadtatott a jobboldal szónokaitól, egyszersmind Wesselényitől is hideg dicséretnek közt visszautasított, és az ellenzék hatékony pártolását, a formaságokérti nehezitelés miatt nem nyerheté meg.

Az indítvány tehát mellőztetett, s azzal el volt döntve a választások sorsa.

Mert végtére vád és ellenvád közt kifáradván a szenvedélyek, előhozatának a szavazatládák; a korteskedések folyamba indultak, a pártok sürgének az ingatag tagok rábeszélésében, a szavazatok a házelnök és ítélő mesterek állomásaira beszédettek,

a szekrény lepecsételtetvén a következő gyűléseken felnyitotta: az eredmény megmutatá, hogy mindenik hivatal és mindenik vallás jelöltjeire nézve az ellenzék nagy többségben volt ugyan, de midőn e párt emberei majdnem 200 szavazattal az első és második helyeket elfoglalták, ugyanakkor a kormánypárt jelöltjei is 90 vágy 100 szavazattal minden vallásnál a harmadik helyre becsusztak.

Ezen váratlan kimenetel nagy nyugtalanságot okozott a teremben.

Ékes szónoklatok közt a felküldendő névlajstrom mellé kíséző fölirat készítették, melyben a gyűlés többsége a trón elébe terjeszté azon reményét, hogy ő felsége a vallások egyenlőségét szem előtt tartva, a legtöbb szavazatot nyertet erősíteni meg.

A bécsi kormány azonban nem hajlott ezen kérésre, s azok neveztettek ki, kik a kormánypárton valának, mi az erdélyi rendek előtt nem látszék természetesnek, noha a legnagyobb mértékben megfogható vala. – A hiba, mely elkövetették, a későbbi idők számára is cynosurává vált ügyetlen választási módszerre esik; de a rendek hajlandók valának inkább a kormányt, mint magokat kárhozatni, s Nopcsának, a ház új elnökének, kelle legelőbb a szerencsétlenül végződött választások eredménye miatt az örömpoharat kiüríteni.

Mert midőn székét elfoglalá, kérdésbe hozatott, vajon törvényes elnök-e ő, ki a szavazatoknak alig bírván harmadát, tulajdonkép egy csekély kisebbség által iktattaték fényes hivatalába?

Ekkor a többség Cato-censorrá vált, s nem csak a kormány régi és nem régi bűnei soroltattak elő; de különös szemle tartatott Nopcsa fölött is, s meg lőn mutatva, hogy ő sem előbbeni tettei, sem mostani helyzete által nincs jogosítva elhinni, hogy közpályáján a rendek bizodalma, mely nem erőszakolható, támogatni fogja.

Ily gyöngédtelen és tapintat nélküli jelenetek közt mind zordonabbá vált a szellem, követelőbbé a közvélemény, mélyebbé a pártviszály.

Az első választások eredményéig inkább a kormánysszék barátai gátolták az országgyűlés folyamát, félvén, hogy a siker a hivatalnokok nagy részének fölládoztatásába kerülend, azon túl már a baloldal tagjaiból váltak többen a gyors fejlemények ellenségévé, attól tartván, miként minden 12 egyén közé vegyülhet valaki a törvénytelen kormánysszék tanácsnokaiból, és felső megerősítés által a régi emberek fognak a hatalom polczán maradni.

Ez irány, melynek képviselője leginkább Wesselényi volt, bár gondosan eltakartaték, még dagályosabbá tette a szenvedélyek áráját, melyet a kormánypártnak is egymásra következő ballépései növeltek.

Most a napirend fölötti háborgó viták, majd a házelnöki jogok túlterjesztése miatt gerjedt neheztelések voltak szőnyegen; ha e csekély kérdésekben az ellenzék győzött, a jobb oldal, ha a kormánypárt győzött, akkor a bal oldal iktatá jegyzőkönyvbe ünnepélyes tiltakozását.

A törvényhozás hajó volt, mely iránytűjét elvesztette, s hanyatott a tengeren, fölötte borús láthatár, körüle tajtékzó hullámok.

Végre már halaszthatatlan vala, megint elővenni a választási ládákat.

Az ellenzék, mielőtt a rendek szavazathoz fognának, sürgeté a verificatio kérdését, minthogy az csak házelnök és ítélő mesterek megerősítéség vala halasztva.

Most a kormánypárt nézete szerint is ki vagyunk egészítve, mondák a bal oldalon, ideje tehát megtudni, kiknek van kétségtelen joguk szavazni, s kik foglalták el jogtalanul vagy az alkotmány szellemének megsértése mellett, a törvényhozási padokat?

E követelés – mely bár meddő vitatkozásokra nyitott tért, eléggé igazságos vala – többséget nyert.

A verificatio alatt természetesen azon sérelem rejlett, miszerint a felső kormány, az eddigi gyakorlat és az alkotmányos fogalmak ellenére, annyi királyi hivatalost nevezett ki, a mennyi, ha nem sodortaték vala az idő szelleme és a követi kar erélye által, kétségkívül semmivé tehetné volna a képviseleti elemek minden hatását.

Ez ugyan nem történt meg, sőt az ellenkezője vala látható; azonban elméletileg lehetséges volt, s a jövődre tekintve, az aggodalmaknak a politikai történhetőség iránt tág kaput nyitott.

Elővétettek tehát a királyi hivatalosok, hogy megmértessenek, és a juhoktól a kecskék különválasztása végrehajtsák.

De midőn a legerősebb szónoklatok zsilipje már fölemeltek, valaki észreveszi, hogy a királyi hivatalosok autentikus lajstroma azon borítékba, melyben beérkezettnek mondaték, be nem fér.

És lőn nagy lárma.

Némelyek e tényt valami titkos cselszövény jelének tarták.

Mások hinni akarták, hogy az egész lajstrom Kolozsvárott készült és még Bécsben desavouiroztathatik.

Nem mutatott nagy államférfiúi bölcseségre ily reményeket komolyan táplálni, de talán az ellenzék tekintélyei közül egyik sem ringatta magát épen ekkora csalálomban: a fölmerült kérdés utilitásáról vala inkább nálok szó, mint valódi jelentékenysége felül.

Elhatározták tehát, hogy a rendek a felségtől óhajtják megtudni a királyi hivatalosok kineveztetésének körülményeit, midőn egyszersmind az ország panasza a kormányszék régibb és újabb eljárásai iránt a trón elébe terjesztendő.

E célra egy bizottság neveztetett ki minden specialis utasítás nélkül, csak az tétetvén köteletségévé, hogy miután Pozsonyban országgyűlés tartatik, terjeszse ott is elő Erdély számos sérelmeit és a testvérhon rokonszenvét hívja föl a törvénytelen állapot megszüntetése iránti közremunkálásra.

Hogy ily informatio hivatalos úton nem történhetett, s hogy az egész pozsonyi eljárás inkább díszelgés, mint siker végett mellékeltetett a bizottság teendőjéhez – nincs miért említsem.

Több héti szünidő állott be.

A fölküldött tagok Bécsbe s onnan a fővárostól távollevő felséghez mentek. Közülök néhányan, különösen Bethlen János és Szász Károly, magán elfogadtatást nyervén, az ország állapotjáról részint Bécsben Metternich herczegnek elmondák véleményeiket.

Egyébiránt a követség, mint előre lehetett tudni, fő céljára, tudniillik a királyi hivatalosok lajstromára nézve, eredmény nélkül járt; de valának, kik hitték, hogy a kormányszék elnökének néhány hét mulva történt lemondása kapcsolatban állott volna a követség működéseivel.

Ez több körülmények összevetése szerint nem látszik ugyan valószínűnek, de a szállongó hírek majdnem annyira szokták a pártok közti hézagokat tágítani, mint a kétségbehozhatlan tények.

Az országgyűlés szünidejének lepörgése után is, az ülések folytak mindaddig – szenvedélyességgel és eredmény nélkül.

Sőt még egy új tárggyal szaporodott a viszály halmaza.

Mert a nemzeti gyűléseken tartott szónoklatok kiadását a rendek elhatározták: a kormány pedig akadályoztatá. S midőn az országgyűlés ily önkény ellen szabadkozott, Wesselényi a naplót, mint magánvállalatot kezdé saját könyomdáján adni ki, állítván, hogy jogilag nincs censura, s állítván – de ez már sophismának is különös volt – hogy ha a nyomdákról volna is rendelet, a könyomda felől semmi tilalom elő nem mutatható.

Alig készült el a beszédek tárából néhány ív, midőn hivatalnokok jelentek meg Wesselényi műhelyében és a könyvmodát zár alá vetették.

A közönségben nagy ingerültség támadt.

A szenvedélyek óránként emelkedének.

Az elnöktől Wesselényi követelte: hogy a sérelem tárgyalása és a szükséges intézkedések megtétele végett tüstént országos ülés hirdettessék.

De az elnök vonakodott.

Az ülés megtartása különböző színek alatt hátráltatva lón. A keserűség semmi kiömlést nem nyerhetett, hogy csillapulhasson.

Kétségtelen ez eljárás megalázó modora.

De ha igazságosak akarunk lenni, szintén tekintetbe kell vennünk, hogy magok az országgyűlés tagjait is nagy zavarba hozta Wesselényi Miklós; mert a sajtószabadság, és a könyvmodának tetszés szerinti használata, mind oly kérdések valának, melyek a napló ügyével mesterségesen összebonyolítottak, s alig voltak többé különválaszthatók.

A mérsékelt véleményűek jól látták, miként a sajtószabadságot lehetetlen egy sérelmi kérdés által decretálni. Ábrándnak tarták az osztrák birodalom egyik zugocskájában, a régi törvényekhez kapaszkodva megbuktatni a censurát, és úgy buktatni meg, hogy a korlátlanosság fékezésére még sajtótörvények se létezzenek.

Nagy zavarban voltak tehát.

Választaniok kellett, hogy Wesselényi pártolásával az országgyűlést bezáratni, vagy Wesselényi fölhagyásával az ellenzékét két pártra szakítani, s magokat a hőbb vérűek előtt, kik mindent, mi igaznak látszik, rögtön létesíthetőnek hisznek, népszerűtlenné sőt gyanussá tenni.

Az utolsóira határozták el magokat.

Szász conferentiát tartott a módokról, melyekkel ily visszavonulás mellett is a törvényhozó test tekintélye megóvassék.

Wesselényinél a szélső baloldal szintén összegyűlt. A meghasonlás kikerülhetetlen vala.

A mérsékelt ellenzék többségre számított, de a kormánypárttal – melytől a régi torzsalkodások szintén távol tartották – a napló kérdésre nézve sem hozta magát érintkezésbe.

Három párt tanácskozik külön, alig sejtve egymás taktikáját.

Babeli zavar volt a czélok és eljárás iránt.

Az ingatagság és végletek közti hullámvázás e pillanataiban szokatlan mozgás támad, az utcán.

A főherceg Ferdinand palotája előtt, bár korán reggel van, hintók állanak.

A szárnysegédek és a melléje rendelt polgári tanácsadók titokteljes gyorsasággal járnak föl és le.

Néha katonacsapatok vonulnak el a főtéren és nagyobb utczákon.

A nép beszél, hogy egész töltés-ösztet ki a legénység közt.

A czélt nem gyaníták.

Csak az látszott, hogy e nap különbözni fog a többiektől.

Nyolcz óra körül az utczaszögletekre föl volt ragasztva, hogy 11 órakor országos ülés fog tartatni.

Tömegben gyűlt a nép a kormányshék udvarára s elfoglalá a terem tornáczát, lépcsőit, bejáratait.

A királyi hivatalosoknak és képviselőknek alig lehetett ülőhelyeikhez érkezni.

Egy harsány «éljen» Wesselényi jövetelét jelentette, ki az előlegesen tartott nemzeti gyűlés alatt szállására távozott volt.

Kevéssel utána megérkezett az elnök is, látható zavarral arczán a gyűlést kinyitotta.

Ekkor kezdtek különböző és csodálatos hírek terjedni egy Bécsből jött leirat felől.

Wesselényi szót kért.

A könyomda elzárolását, a nemzet ebből támadt sérelmét, az országgyűlés megaláztatását rajzoló.

Beszéde, a személye iránt nyilvánult rokonszenv mellett is figyelmet nem gerjesztett.

Minden elme a közelgő eseményekkel vala foglalatos.

A kedélyizgalmak közt jelentették a főhercegnek, estei Ferdinand országgyűlési cs. k. biztosnak érkezése.

Wesselényi félbe lón szakítva.

Katonaság állíttatott föl az országgyűléshez közel eső utcákra.

A nép sora megnyílt.

A tanácskozó terem szárnyajtói föltáratk.

A főherceg, kísértetve a kormányshék, a melléje rendelt hivatalnokok és katonai segédek által, megjelenék s a trónra lépén elolvasta ő felsége leiratát, melyben az országgyűlés szelleme szigorúan kárhoztatva van, az alkotmány fölfüggesztetik, minden polgári és katonai hatalom a főherceg kezébe

összpontosították, és az országgyűlés fölösztatottnak nyilvánítottván, a törvényhozás tagjai komolyan intettek, hogy tüstént haza távozva, minden rendzavarástól óvakodjanak.

Így végződék az 1834-ki országgyűlés.

Wesselényi, kinek elfogatásáról szó volt, délután az utcákon végig ment, hogy a közönség láthassa, hogy az események nem zavarták meg: de estve néhány barátaitól elbúcsuzott és lóra ülven Magyarországra sietett, Pozsonyba, mint felsőházi tag a *salvus conductus* védelme alá szándékozván magát helyezni.

Bethlen János, ki estvére egy párttanácskozmányt hirdetett volt, ismerősei intésének ellenére, azt a kitűzött időben megtartá, s a jelenlevők a rendkívüli körülményekben követendő politika felől értekeztek.

A pártfegyelemre vonatkozó viszonyok lassanként megint régi medreikbe mentek vissza.

Ismét Bethlen János körül gyűltek össze az ellenzék tekintélyesebb egyenei. Az ő eszélyétől és tiszta combinatióitól vártak a bonyodalmak közt irányfonalat.

Megint Bethlennek lón egyedül központi hatása.

*

Ferdinánd főherczeg átvevén az országgyűlés elosztatásakor az ideiglenes, de teljhatalmú kormányzást, mindazon nagyobb hivatalnokok, kik e tényben az alkotmány fölforгатását látták, állomásaikról lemondottak.

A főkormányzék tanácsosai közfii b. Kemény Ferencz és Zeyk Dániel kezdték meg a visszavonulást a magánéletbe.

Példájukat követték több megyei főispánok és administratorok: jelesen gróf Degenfeld Ottó, báró Bánffy László, gróf Haller és Ugron István.

Általában a hivatalnokoknál szembetünő ellenhatást okozott a dolgok véletlen fordulata.

De a főherczeg, bár ideiglenes kormányzása alatt az ország politikai irányainak megváltoztatására befolyjni igyekezett, a megyei gyűlések, és az egyházi főigazgatótanács nagy gyűléseinek tartását nem tiltván be, a közélet régi organumai tovább folytatták működéseiket.

Azonban e működés többnyire csak jegyzőkönyvi tiltakozásokból, a «vis inertiae»-nek gyakorlatba vételéből, vagy a mikor az alkotmányos tétlenség erejének fölhasználása veszélyel járt, azon nyilatkozatból állott: hogy a mit a kivételes

kormány követel, a többség teljesítendő ugyan, de nem meggyőződésből, hanem azért, mert az erőnek engedni kénytelen.

A főherceg kormánya nagyobb politikai pört csupán Wesselényi ellen indított.

Ő az erdélyi tábla elébe a könyomdáért idéztetett, de mellesken oly csomag botrány hozatott szőnyegre, melyről egy politikai keresetben nem kellett volna említést tenni.

Mivel pedig Wesselényi szintén akkor a magyarországi táblán is, a szathmári közgyűlésen az örökváltságról tartott beszéde miatt nota pörbe fogatott, természetes volt, hogy Vásárhelyre személyesen, a mint idézve volt, meg nem jelenhetett. Itt tehát a királyi tábla által «in contumaciam» elmarasztatott. De miután a főügyvéd ellene «példás testi büntetést» kért, senki sem tudta, hogy az ítélet oedipusi talánya mi módon fog megoldatni.

A kivételes kormány nem annyira a személyek, mint az elvek ellen intézte szabályait.

Fő törekvése volt, a megyei tisztválasztás kérdését oly mederbe vezetni vissza, hol az a birodalmi központosítás érdekei szerint oldathatik meg.

Ez leginkább a tetteleg becsúszott, de soha nem törvényesített régi állapot alapján történhetett.

A régi állapoton értettek pedig az országgyűlések megszűnése után az ellenzék erősödéséig, tehát 1811 óta 1830-ig némely megyékben divatba jött szokást, melynek támasza és kifejtője: kétséges magyarázatu országgyűlési jegyzőkönyveken kívül, a főispáni önkény és a közvélemény ájultsága volt.

Nem csekély érdekű a történelemre nézve, mely az eszmék mozgalmait kíséri, a megyei tisztujítás körüli pártviták áttekintése.

Minthogy czélom: mentől kevesebb szóval tisztán és határozottan fejezni ki magamat, röviden szembe fogom állítani a kormány és ellenzék érveit.

Az 1791-ki XII. törvénycikk rendeli, hogy a megyei hivatalokra állomásként megerősítés végett küldessenek Bécsbe «tria e receptis religionibus idonea individua votorum pluralitate electa».

Ime! a törzskérdés, mely a vitatások sarka volt.

Felöle ekként vélekedtek a pártok:

Kormánypárt. Az 1791-ki törvénycikk értelme, hogy mindenik megyei hivatalra, mindenik vallásból külön, három egyén küldessék föl, tehát, miután lutheranus nincs a megyékben, összesen kilencz egyén.

Ellenzék. Az lehetetlen, mert a törvény világosan csak hármat, tehát minden vallásból egyet, rendel felküldetni. Továbbá azért is lehetetlen, mert a főispán jelöl ki minden vallásból külön hármat, tehát az önök módszere szerint a megyének semmi joga nem maradna, és a választás üres játéknál egyéb nem volna.

Kormánypárt. Mellettünk szól a későbbi országgyűlések jegyzőkönyve, melyben állomásonként kilencz egyén említettik.

Ellenzék. Jegyzőkönyv által egy irott törvényt nem lehet mellesegesen megsemmisíteni. Aztán szintén az országgyűlés jegyzőkönyvében van, hogy ha kilencz küldetik fel, abból okvetlenül a legtöbb szavazatot nyert erősíttessék meg. De erre önök nem állanak rá, mert általa a megerősítési jogot tekintenek üres játéknak.

Kormánypárt. Igaz, mi rá nem állanánk, mert a megyei folytonos usus szerint, kilencz küldetett föl, a nélkül, hogy a megerősítési jog valaha ily megszorítást szenvedett volna.

Ellenzék. Tagadhatatlan, hogy valának megyék, melyek így tettek. De egy országos irott törvényt az usus, a szokás megyénként meg nem dönthet. Ekkora autonómiája a törvényhatóságoknak anarchia volna, melytől önök méltán rettegnek. Mi még a megyei statutarius jognak sem tulajdoníthatunk annyi erőt, hogy kénye szerint szakíthasson egész leveleket ki a törvénykönyvből, annál kevesebbé pedig az egyes municipiumok eljárásába átcsúszott szokásoknak. Azonban a kilencz fölküldése még szokásnak sem nevezhető, mert csak néhol és néha volt gyakorlatban; s mert az önök által pártolt kormány nem tartott országgyűlést, melynek elnézése mellett alakulhasson ily szokás, a kormány elzárta a nyilvánosságot és a vélemény szabadságot, szétoszlatá a megyegyűléseket, hol nem a főispáni önkény szerint folytak a dolgok, s midőn minden alkotmányos életet semmivé tett, a visszaéléseket szokásnak keresztelni annyi volna, mint az önkényt a jog kútforrásának hirdetni ki.

Elmondám a pártok eszméjét a megyei választás törzskérdésére nézve.

Lássuk a mellékágakat is.

A Leopoldi kötlevel elősorolja a hivatalokat, melyek felső megerősítés alá tartoznak. Köztök nem említik a főjegyzőt és a pénztárnokot.

E két állomásra nézve így vélekedtek a pártok.:

Kormánypárt. A főjegyzőt a megye elnöke állandólag ne-

vezi ki, vagy legalább a többség hosszabb időre választja és megerősítésre felküldi.

Ellenzék. A főispáni kinevezésre ürügyet sem lehet találni, a hosszabb időre választás jogtalan, miután a tisztujításnak a törvény félremagyarázhatatlan szavai szerint évenként kell történni; a megerősítés végetti fölterjesztés pedig a főjegyzőre nézve azért lehetetlen, mert midőn a tényt a Leopoldi kötlevél és semmi későbbi törvény nem kívánja, ezen állomás, mint például a szolgabírói, azok közé soroztatott, melyekre nézve a nemzet régi választási szabadsága épen meghagyták.

Térjünk a pénztárnokra.

Kormánypárt. A megyei pénztárnokot felső helyen kell kinevezni.

Ellenzék. Sőt inkább az Approbata szerint a megyének kell a pénztárnokot választani, s azt, mert a Leopoldi kötlevél nem kívánja, még megerősítés végett sem szükség felküldeni.

Kormánypárt. Az Approbata rendeletének ez esetre nézve nincs semmi értelme, mert az 1752-ben kiadott adózási rendszer egészen más pénzügyi viszonyokat idézett elő.

Most a megyék tetteleg a házi pénztárról nem intézkednek. Egy hidat sem igazíthatnak meg a kormányshézék engedelmé és utalványá nélkül. Hogyan képzelhető tehát: hogy ne az tegye a pénztárnokot, kinek megörzeni való pénze van, hanem az, kinek csak eszményileg volna megörzendő pénze, de valóságban egy garasa sincs?

Ellenzék. Igaz, hogy a megye most függetlenül egy fillér sorsa felől sem határoz. Miért? Egy patens által életbe léptetett adózási rendszer miatt, melyet a törvényhozás még soha határozottan magáévá nem tőn, és articulusokba nem foglalt. A kérdés tehát itt az, hogy a jogtalan felső rendelet összhangzásba hozataláért, az egyes törvények áldoztassanak-e föl, vagy a különböző törvényeknek összhangzásáért a közjök tolakodó felső rendelet? A megyei pénztárnok választása nem leend nevetséges, mihelyt az önök által pártolt kormány, a törvény útjára visszatér.

Még egy tárgy vala, mely a megyékben nagy súrlódást okozott.

Ez a helyettesítés.

Az ellenzék kárhoztatta azon jogbitorlást, minél fogva a főispánok a helyettesítés ürügye alatt hivatalnokokat teremtenek, kik néha tíz évig is elfoglalva tartják a választás alá eső állomásokat.

A kormánypárt szintén abnormisnak hitte az ily helyzetet, de a viszonyok kényszerűségével menté; mert az ellenzék elvíták miatt lehetetlenné teszi a tisztujítás végrehajtását.

Miután fölhoztam a pártok érveit a törvény és a tényleges állapot egyes részleteire nézve, még zárókövül egy szempontot kell említenem.

A mint a szenvedély első tüze ellobogott – belátni kezdék az eszélyesebb kormánypártiak, hogy az oppositiót a részletekre nézve alig lehet sikerrel ostromolni.

Megvallák tehát, miként a megyei életnek tágabb körben szükséges mozogni.

Megvallák a választások körüli szokásba jött módszer gyöngeségeit.

De állíták, hogy az 1791-ki törvény összevetve az országgyűlési jegyzőkönyvek szavaival legalább úgy szól mellettök mint ellenök.

Tehát homályos és magyarázatot igényel.

Fölszólíták ennél fogva az oppositiót, hogy szünjék meg egyedül magának követelni a törvény-fejtegető szerepet, mely semmi pártnak nem vált kizáró szabadalmává, de a helyett lépjen az országgyűlésen törvényjavaslattal föl, mely üdültebb életet adjon a megye autonómiájának, s megszüntesse a fenforgó egyenetlenkedéseket.

Az ellenzék világosnak látta az 1791-ki törvényt, s nem akart a sérelmi mezőről lelépni; mert állhatatosan hitte, hogy midőn onnan eltávozik, a birodalmi központosítás számára föladta az egész tisztujítás kérdését s a viszonyok kényszerűsége miatt még sokkal szerencsétlenebbül fog codificálni, mint az 1791-ki országgyűlés tagjai, kik a hivogató szó után indulva, posvány és lápok közé jutottak, hol alig volt tér biztos és tiszta.

*

Visszavezetem olvasóim figyelmét a kivételes kormány politikájára.

A főherczeg a megyeelnökök köteletségévé tette a gyűléseket rendesen összehívni ugyan; de viszont rögtön eloszlatni, mihelyt a többség akár a helyettesített hivatalnokok hatáskörét megtámadja, akár pedig a tisztujítást nem a kormánypárt értelmében szándékozik végrehajtani.

Ily korlát közt rendszerint az összejöveteleknek, a szónoklatokon és kölcsönös tiltakozásokon kívül más eredménye nem volt.

Az ellenzék nem vesztett tért, a kormány nem nyert.

De az administratio egészen megbomlott.

A tisztviselő tarthatatlannak hitte a létezőt.

Igyekezett legalább magánkörben kikelni a rendszer ellen; mert ezen az úton remélte magát még el nem viseltnek.

Divatba jött bevallani, hogy csak a szegénység, csak a szorító családviszonyok miatt szolgálják a hatalmat, melynek irányait szivből kárhoztatják.

A kivételes kormány második célja volt addig tartani a damoclesi kardot a tömeg fölött, míg a követválasztásokra nézve kezessége van a szélsőbb elem háttérbe nyomására, s míg a lecsillapult hangulat miatt lehetségessé válik a kormánytanács tagjainak népszerűtlen részét, az országgyűlési többség szavazata által, a múlt években rájuk halmozott bizodalmatlansági nyilatkozatokért kármentesíteni.

De a cél valósíthatása mindig csak a távoli láthatárban derengett.

A pártok továbbra is bizodalmatlanok valának egymás iránt, s a kormányzók tettei az egész országban az ellenzék régi szemüvegén át bíraltattak.

Azonban a közhangulat mindinkább higgadt lett, mit lanyhultnak tekintettek; a szónoklatok egyes kifejezésekben naponként óvatosabbá váltak, mit kifáradásnak kezdetek hinni; s midőn az ellenzék régi tekintélyei közül egypár visszavonult vagy politikai térről leszorították; elérkezettnek látszott az idő a kivételes állapot törekvéseinek országgyűlési többség általi szentesítésére.

Kihirdettetett az országgyűlés, melylyel azért is kellett sietni, hogy a magyarországgal egyszerre ne tartassék.

Helye Kolozsvárról Szebenbe tétetett át, nem akarván a kormány a hallgatóság befolyása alatt látni a tanácskozmányokat.

A követválasztások eredménye tisztán ellenzéki volt.

Nem jelentek meg ugyan a törvényhozás termében az 1834-ki legtekintélyesebb szónokok: Wesselényi és Szász, de Bethlen János inkább előtérre lépett, Kemény Dénes a lefolyt három év alatt a párt legünnepeltebb egyéniségévé lön, s a hivatalaikról lemondott főispánok és kormánytanácsosok, kik mind követekké választattak, a réginél gyakorlatibb elemmel szaporították az ellenzék sorait.

Midőn a tanácskozmányok már elkezdődtek, szétterjed a hír, hogy a királyi biztos estei Ferdinánd főherczeg a három

év óta követett politika helyeseltetését kívánja az által, hogy szavazattöbbséggel erdélyi kormányzóvá szándékozik magát tételni.

Eleinte senki sem adott hitelt a kósza hírek.

Később valósága iránt kezdettek aggódni.

Végre pedig fél-hivatalosan tudtul adatott, hogy estei Ferdinánd főherczeg hajlandó a kormányzói hivatalt a rendek kezéből elfogadni.

Ezen értesítés határozott a pártok állása iránt.

Ha az öt országgyűlésnek, mely 1834 óta a forradalom kiütéséig tartatott, szellemét összehasonlítjuk, eszély és számítás tekintetében az 1837-ikinek fogjuk a pálmát átnyujtani.

Folyama alatt egyik párt sem győzedelmeskedett föltétlenül a másik fölött; egyik sem tulajdonította az eredményeket kizárólag magának; de bevégződésekor mindenik kényelmesebben érezte magát, kevesebb ingerültséget táplált keblében a múlt miatt, több reményt a jövő iránt.

A szebeni országgyűlésnek hatásköre nem vala oly chaoticus, oly sivár, oly beláthatlan, mint az előbbenié, mely hogy gyógyíthasson, minden régi sebet föl akart szaggatni, s melyben a pártok többnyire fék és czél nélkül ragadtattak a szenvedélyek tusaira és rögtönzött kérdésekkel emeltek korlátokat szándékaik és a siker közé.

A szebeni országgyűlés kevés tárgy körül mozgott s egy főtörekvésért föláldozta a mellékesebbeket.

Az ellenzék nem csak párttekintetből, de leginkább a haza iránti aggodalomból kívánta eltávolítani azon kedvetlen helyzetet, midőn évek óta többnyire őszintén és igaz hittel táplált reményei, egy bizodalmi nyilatkozatnak kiadható korteskedési vagy megfélemlítési tény által füstté és párává oszlanak.

Az ellenzék irtózott látni azon pillanatot, melyben a mérleg azon serpenyőjét, hol a törvénykönyvek, az alkotmányos biztosítékok és a hon minden érdekei együtt vannak, föl fogja billenteni a másik serpenyő, hová a rettegés vagy haszonvágy egy szavazati ládát fektetett.

E hangulatot nagy ügyességgel használta Bethlen János a pártok közelítésére.

Ő a kormánypártnál viszont többféle nyugtalanság elemeire talált.

A Ferdinánd ő fenségének kormányzósága, bár titkolák, náluk is visszatetszést okozott.

Mert a főherczeg mindenesetre a legmagasabb hivatalt,

melynek megnyerhetését néhányan már régóta beczzomjaik közé szótték, magához ragadván, ez nem sziveltethetik.

Mások a múlt évben mellőzést tapasztaltak.

Többen valának, kik belátták, hogy a kivételes igazgatás alatt a hatalom inkább volt egy cotteria mint egy párt kezében.

Sokan, noha haragudtak az ellenzékre, nem voltak az absolutismus barátai.

Bethlen látván a más oldalon is az elégtelenséget, rendre közelebb vonta a pártok főnökeit egymáshoz, alkudozni kezdett a hivatalhelyek iránt és a herczeg kormányzósága ellen szövetekezett azokkal, kik e magas polcz iránt reményt formáltak volt, még mielőtt a pártok közti gyűlölet lángjai kitörték.

A királyi biztos személye körül levők ily közelítésnél mindent lehetségesebbnek tartottak; gyanú és aggodalom nélkül várták tehát a dolgok kimenetelét.

S aki az erdélyi volt törvényhozás alkatrészeit ismeri; a ki tudja, hogy a tagoknak legalább két harmada vagy mint hivatalnok vagy mint a kormány által kinevezett regalista foglalt ottan helyet; a ki hallá, hogy a szavazati czédulák a «biztos» egyének közt már ki voltak osztva és a többség, ha a kétségesek vagy a lágymelegek mind az ellenzékhez állottak volna is, az előleges lajstromok szerint nagynak mutatkozott: – szóval a ki a körülmények iránt tisztában volt, természetesen fogja találni e túlbizakodást, mely egy jól kiszámított terv meghiúsulását képzelni sem akarja.

Kinek juthatott volna eszébe, hogy a pártok, melyek hosszú évek sora alatt egymás ellen törtek, ledobhassák fegyvereiket, hogy a pihenés óráiban időt nyerjenek közös céljaik létesítésére?

Az ellenzék rá állott, hogy a legmagasabb hivatalra épen azon egyének nevét vigye, kiknek megbuktatását kilencz év óta szeme előtt tartá, a kormánypárt pedig magáévá tenni ígérte az ellenzék szavazati czéduláit. – Hihető vala-e ily együtt munkálás, eszközölve az utolsó momentumokban, a választás előestvéjén, sőt a szavazati ládák előtt?

A főherczeg nem csak a legtöbb szavazatot nem nyert, de a kijelöltek sorába utolsónak sem esett be.

Az ország határozottan nyilatkozott a rendszer ellen, mely a herczeg egyéniségével azonosítva volt, s midőn később a meglepő eredmény indító okai világosságra kezdenek derülni, s a magas egyéniség füléhez hatottak, ő ezen értesítést, mint mondják, következő szavakkal fogadá: «Inkább szeretnék Wesse-

lényivel egy szobában, mint Bethlen Jánossal egy országban lakni!»

A kormányzék többi állomásai is két párt közti egyezkedések útján töltettek be. A conservatívek szavaztak, a kivételes állapot miatt leléptett tanácsnokokra és főispánokra, kik a mérsékelt ellenzék sorába tartozának; az ellenzékiek szavaztak a kormány kijelöltjeire, hacsak magokat tulzó irányaik miatt rendkívül népszerűtlenné nem tették.

Így alakult meg a kormányzék, először vétetvén teljesen igénybe azon választási jog, a melynek erélyes visszakövetelése miatt kétszer vették ostromállapot alá az ország, kétszer függesztették föl az alkotmány garantiai, a személy bátorsága és a nyilvánosság törvényes eszközeinek működései.

A szebeni országgyűlésnek második teendője volt a megyei tisztujtás kérdésének végeldöntése.

Ha e részben is akkora eredményt mutathat vala az országgyűlés, mint a kormányzék törvényesítése körül: akkor a Leopolddali kötlevel lényegesebb pontjai nagyobb mértékben foganatosítottak volna, mint az 1791-ki törvények keletkezése óta.

De a tisztujtásnál már a pártokat személyes érdekek nem nték szövetkezésekre, együttthásra, áldozati készsége.

Mindenik fél az elvek sorompói mellett maradt: mindenik vezér-szónok a párt történelmi hadpontjairól védelmezte vagy ostromlá a nézeteket.

Az ellenzék hosszas küzdelem után győzött: mert elhatározatá, miként a megyei tisztválasztásról szóló törvényczikknek oly világos értelme van, hogy új törvényalkotásra nincs szükség, és a réginek hű foganatosítása, mit eddig a kormány elmulasztott, nem a kétséges kifejezések, de a mesterkelt félre-magyarázások következésében lön hátráltatva. Ily diadal a kérdést nem annyira megoldá, mint hátrább napolta.

1837-ben az általános sérelmek összeszedésére fordított fáradságon kívül, még a «Részek» körüli eljárás igényelt legtöbb figyelmet.

Ennek rövid története a következő: 1836-ban szentesítve lön négy törvényhatóságnak Erdélytől elvétele.

De a pozsonyi országgyűlés, midőn a «Részeket» vissza-csatolá, az erdélyi közvélemény szerint oly kérdésben rendelkezett, mely iránt nem volt joga egyoldalulag határozni.

A XXI. cikk által a reincorporatio foganatosítása a végrehajtó hatalom kötelességévé tétetvén, a legsajátszerűbb bonyodalmak támadtak. Mert a magyarországi kormány a hozott

törvényt teljesezésbe akarta venni, az erdélyi kormány ellentállott. Mind a két államban az ellenzék e kérdés iránt egyetértett a kormánypárttal. A birodalmi központban pedig ugyanazon időben adtak igazat mindenik versenyző félnek, s Bécsből a magyarországi helytartó-tanácsához utasítások mentek a reincorporatio végrehajtására, míg szintén Bécsből az erdélyi főkormányshoz a végrehajtás meggátolására buzdítottak. Több évig folyt e különös eljárás, melyet még az is tetőzött, hogy magok a partiumi megyék a legváltozatosabb szeszélyt követve, majd Magyarországhoz csatlakozni, majd Erdélynél akartak maradni. Ezen ingadozás alatt az anarchia köztük mindinkább lábra kapott, a megyék jogai majd a magyarországi majd az erdélyi fogalmak szerint definiáltattak s a függés mentől kevesebb vala.

S valóban a XXI. törvénycikk miatt előidézett állásból a világ legbölcsebb igazgatása nem tudott volna nagy compromissio nélkül menekülni.

1837-ben azonban a kapkodásnak és az egymást átvágó intézkedéseknek még csak kezdete indult meg.

Krasznamegye tudniillik követet küldött a szebeni országgyűlésre, de oly utasítás mellett, hogy a «Részek» visszacsatlásán kívül más ügghöz ne szóljon; ellenben Zaránd megengedte képviselőinek a fölmerülő tárgyak vitatásába vegyülni, s így tetteleg Erdélyhez tartozónak képzelte magát; végre Közép-Szolnok a XXI. cikket kötelező erővel bírónak nem tekinté, sőt – ha jól emlékszem – Magyarországhoz csatoltatni ezen-túlra sem kívánt.

A «Részek» ügyének ily stadiumában az erdélyi országgyűlés közmegegyezésből nyilatkoztatá jogtalanak és érvénytelennek a XXI. cikket, s a trónhoz intézett felterjesztésben alaposan kifejtette, hogy az adatok, melyek a magyarországi törvényhozást vezették, egyoldalúak, hiányosak és csonkák valának, a következtetések, melyeket azokból a karok és rendek vontak, a diplomatiiai elveket és az igazság érzetét megtámadják; – kifejtette, hogy Magyarországnak nincs több joga egyoldalú határozat útján a «Részeket» mint magát Erdélyt visszacsatolni, és a felség az alkotmányra tett affidatiójánál fogva kéretett meg, Erdély területi épségének oltalmazására.

E vita, mely most kevés érdekességű, de akkor nagy tűzzel folytatott, sokat szelidült azon nyilatkozat által, hogy Erdély, noha a négy megyét kezei közül ki nem bocsátja, kész egészben a testvérhonnal egyesülni.

Ily alakban mondaték ki az unió iránti rokonszenv. Hogy

az még akkor általános óhajtaá nem vált, és csak a nemesebb kedélyek sovárgása vala, melyet a tömeg a «Részek» kérdésének háttérbe nyomásaért tett magáévá: ez, gondolom, kétséget sem szenved.

II. Leopold első indítványától fogva ötvenhét, az erdélyi rendek rokonszenvi nyilatkozatától számítva tizenegy év kelle, míg a Magyarországgal való egyesülés életbe léphetett, hogy egy rövid év alatt megint semmivé tétessék.

De a mi a belső szükség által van indokolva és történeti emlékeken nyugszik, gyakran szövi magát keresztül az idők s viszontagságok rétegein; mint a régi néphit szerint, Arethusá – a nagy gondolatokra lelkesítő folyam, – Görögországban merül a föld, alá, hogy a széles tenger ágya alatt végig vonulva, Sicilia virágos völgyében emelje hullámaait ismét napfény elébe.

(1851)